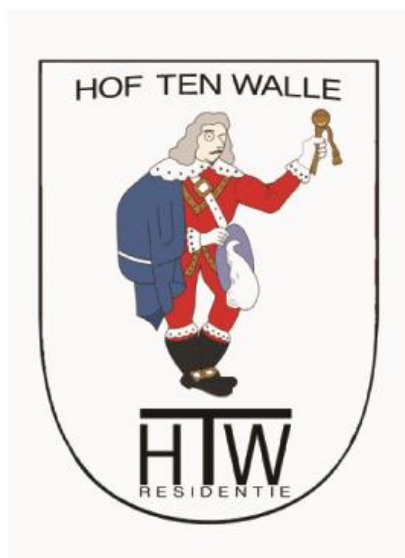

GENT

PRINSENHOFPLEIN 7

ARCHEOLOGIENOTA BUREAUONDERZOEK VERSLAG VAN DE RESULTATEN

Titel: **Archeologienota Gent Prinsenhofplein 7**

Erkend archeoloog: **Bart Bot OE/ERK/Archeoloog/2016/00114**

Auteurs: **Bart Bot**

Advies specialisten: **Gunter Stoops (Stadsdienst Archeologie Gent)**

Wetenschappelijke advisering: /

Projectcode bureauonderzoek: **2017K79**

Locatiegegevens: **Gent, Prinsenhofplein 7, de Lieve**

Lambertcoördinaten onderzoeksgebied: **xmax, ymax; xmin, ymin: 104306, 194578; 104265, 194515**

Kadastergegevens: **Gent, Afdeling 15, Sectie F, Perceelnummer 3563t & 3561e**

Betrokken actoren: **Bart Bot (erkend archeoloog), opdrachtgever**

Plaats en datum: **Ledeberg, 19/02/2021**

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Bart Bot Archeologie.

Bart Bot Archeologie aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

1.1.	Onderzoeksopdracht -----	1
1.2.	Wettelijk kader -----	1
1.3.	Randvoorwaarden -----	3
2.	Onderzoeksmethode -----	4
2.1.	Motivering-----	4
2.2.	Organisatie -----	4
3.	Aanleiding -----	5
3.1.	Huidige toestand -----	5
3.2.	Geplande werken-----	11
4.	Assesmentrapport -----	25
4.1.	Topografische situering-----	25
4.2.	Landschappelijke situering-----	27
4.3.	Bodemkundige situering-----	29
4.4.	Geologische situering-----	30
4.5.	Historische situering -----	32
4.6.	Archeologische voorkennis -----	64
4.7.	Het projectgebied gesitueerd ten aanzien van zijn landschappelijk en cultureel kader	69
5.	Onderzoeksvragen-----	70
6.	Besluit-----	72
7.	Bibliografie-----	74
8.	Figurenlijst -----	75

1. INLEIDING

1.1. ONDERZOEKSOPDRACHT

Aanleiding van onderstaand bureauonderzoek vormt de geplande bouw- en renovatiewerken te Gent (provincie Oost-Vlaanderen). Het projectgebied wordt in deze studie Gent Prinsenhofplein 7 genoemd.

Met dit bureauonderzoek wordt de eerste stap gezet van het archeologisch vooronderzoek met het oog op het bekomen van een bekrachtigde archeologienota en aldus de behartiging van de archeologische belangen binnen de planrealisatie conform het actueel Vlaams erfgoedbeleid.

Het archeologisch vooronderzoek betracht vooreerst archeologische artefacten en sites op te sporen binnen de grenzen van het projectgebied. Finaal formuleert het archeologisch vooronderzoek een beargumenteerde inschatting van het potentieel voor kennisvermeerdering van eventueel aanwezige archeologische resten binnen de grenzen van het projectgebied en hoe hiermee om te gaan in het kader van de planuitvoering.

Een dergelijke inschatting kan gebeuren na het beantwoorden van de volgende onderzoeksvragen:

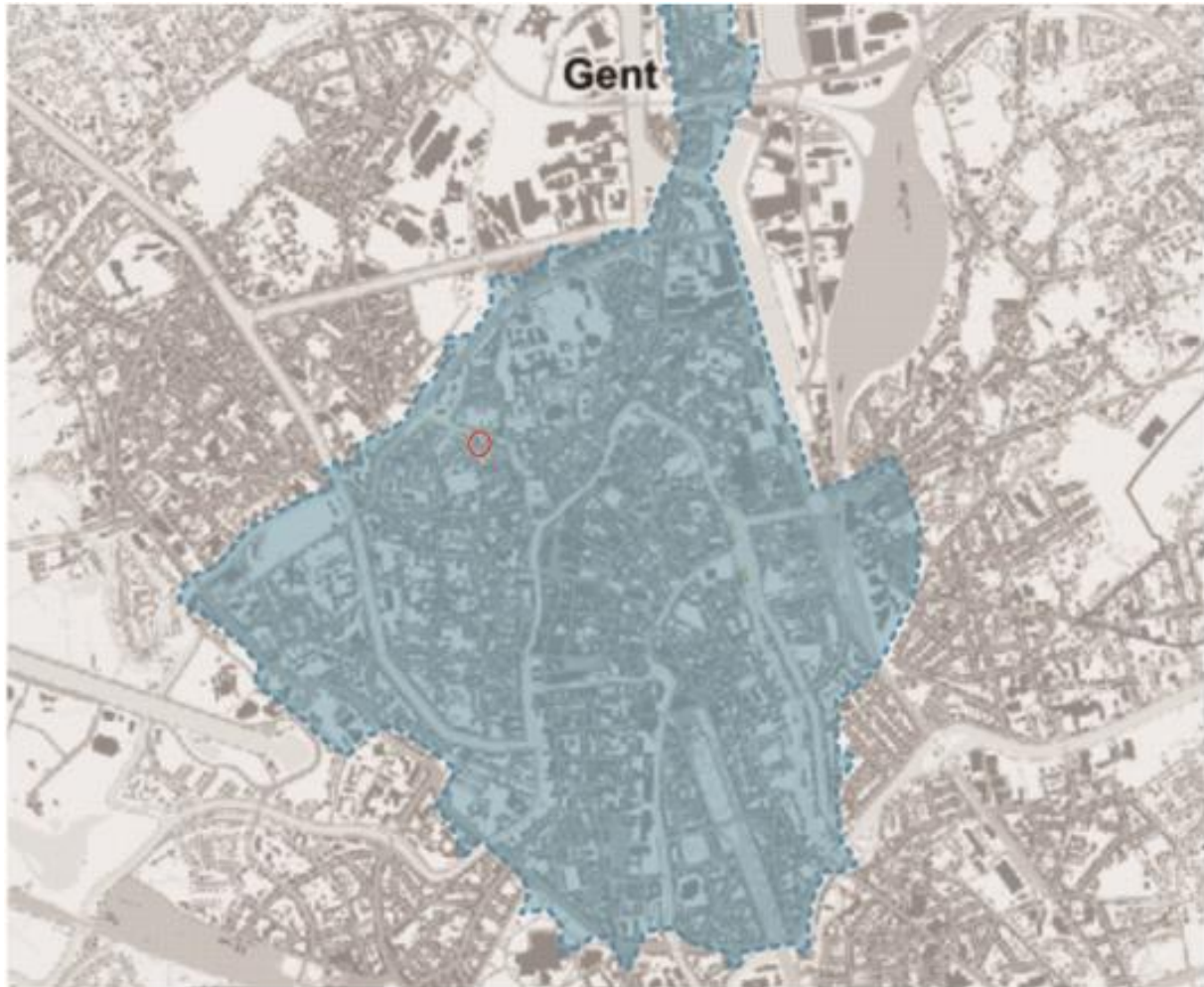
- Zijn er archeologische of historische gegevens gekend over de site?
- Zijn er gegevens gekend dat de bodem (deels) verstoord is?
- Zijn er landschappelijke factoren die invloed kunnen hebben op de gaafheid van eventuele archeologische sporen?
- Wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?
- Is er een archeologische site aanwezig? Zo ja, wat zijn de karakteristieken en de bewaringstoestand ervan? Wat is de relatie met het landschap? Welke waarde heeft de site?
- Wat is de te volgen strategie tijdens een eventueel verder onderzoek en welke bijkomende onderzoeksvragen moeten daarbij beantwoord worden?

1.2. WETTELIJK KADER

Het projectgebied wordt op het gewestplan aangeduid als woongebieden met cultureel, historische en/of esthetische waarde (code 0101). Bovendien bevindt het zich binnen de

vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern van de stad Gent¹. Het westelijke deel van het plangebied valt binnen de beschermde archeologische site van het Prinsenhof².

Deze archeologienota wordt opgemaakt naar aanleiding van een geplande stedenbouwkundige vergunningsaanvraag waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft 300m² of meer bedraagt. De oppervlakte van het plangebied in kwestie bedraagt 1785m²; vandaar is men verplicht een bekrachtigde archeologienota³ toe te voegen aan de vergunningsaanvraag⁴.

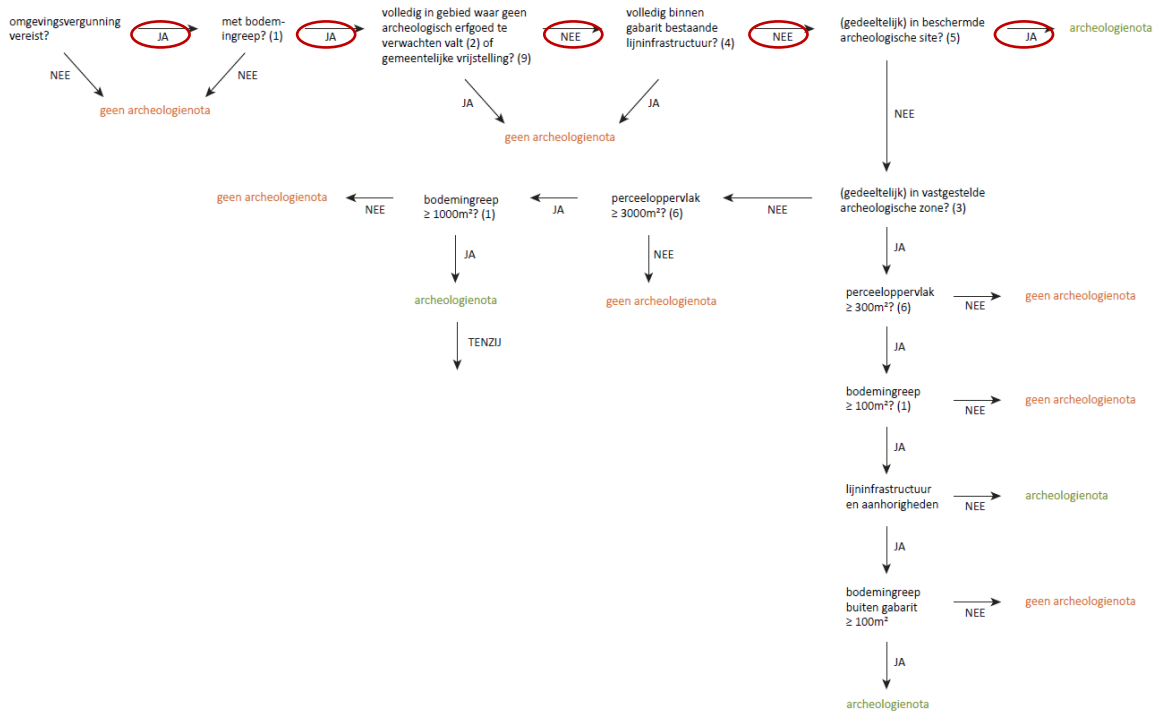
Figuur 1 Historische stadskern van Gent met aanduiding van het plangebied. (bron: [Historische stadskern van Gent | Inventaris Onroerend Erfgoed](#))

¹ [Historische stadskern van Gent | Inventaris Onroerend Erfgoed](#)

² [Site van het Prinsenhof | Inventaris Onroerend Erfgoed](#)

³ In het kader van deze omgevingsvergunningsaanvraag werd reeds een bekrachtigde archeologienota opgesteld ([Vooronderzoek Gent Gent Prinsenhofplein 7 | Archeologienota's | Onroerend Erfgoed](#)). Deze archeologienota wordt opgesteld naar aanleiding van gewijzigde bouwplannen.

⁴ Er werd reeds een bodemonderzoek uitgevoerd (OVAM dossiernummer 15853, Envirosoil). Hieruit is gebleken dat er geen bodemsanering nodig is binnen het plangebied.

Figuur 2 Beslissingsboom, criteria bij omgevingsvergunning m.b.t. stedenbouwkundige handelingen, deel 1.
(bron: Agentschap Onroerend Erfgoed)

1.3. RANDVOORWAARDEN

Voor het bureauonderzoek worden enkel toegankelijke en beschikbare bronnen gebruikt.

2. ONDERZOEKSMETHODE

2.1. MOTIVERING

Doel van het bureauonderzoek is een zo helder mogelijk beeld te vormen van het archeologisch potentieel. Deze drukt een verwachting uit ten aanzien van voorkomen, aard, gaafheid en conservering van de archeologische resten in de ondergrond van het plangebied. Deze archeologische verwachting wordt getoetst en vergeleken met de geplande werken. Op die manier kan een gefundeerde uitspraak gedaan worden of er al dan niet verder archeologisch onderzoek is aangewezen.

2.2. ORGANISATIE

Om de archeologienota op te stellen werden verschillende bronnen geraadpleegd. Informatie over de geplande werken werd aangeleverd door de initiatiefnemer. Zo werden diverse bouw- en funderingsplannen verkregen om een zo duidelijk mogelijk zicht te krijgen van de geplande werken en hun impact.

Om een beeld te kunnen vormen van de fysisch-geografische situatie, een historisch kader te schetsen en bekende archeologische vindplaatsen te kunnen aantonen werden verschillende bronnen geraadpleegd. Het meeste kaartmateriaal werd teruggevonden via Geopunt⁵. Dit is de centrale toegangspoort tot geografische overheidsinformatie. Daarnaast werd gebruik gemaakt van Cartesius⁶, een databank met kaarten van het NGI (Nationaal Geografisch Instituut), de Koninklijke Bibliotheek, het Rijksarchief, lokale archieven en het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. Om een overzicht te krijgen van de bekende archeologische vindplaatsen binnen het projectgebied en de ruime omgeving ervan werd de Centrale Archeologische Inventaris van Agentschap Onroerend Erfgoed (CAI)⁷ geraadpleegd.

Het kaartmateriaal in deze archeologienota werd opgesteld met QGIS, dit is een vrij en open source geografisch informatiesysteem.

De gebruikte bronnen waren afdoende om een gedegen advies te geven voor een verder archeologisch traject. Bijkomend archiefonderzoek, en meer bepaald de evolutie van de percelen in de 19de en 20ste eeuw, werd uitgevoerd door het architectenbureau a154 Architecten en gebruikt in deze archeologienota.

⁵ <https://www.geopunt.be/kaart>

⁶ <https://www.cartesius.be/CartesiusPortal/>

⁷ <https://cai.onroerenderfgoed.be/>

3. AANLEIDING

3.1. HUIDIGE TOESTAND

Gebouwen:

Het plangebied bevindt zich in het historisch centrum van Gent en heeft een oppervlakte van 1785m². Het plangebied kan in verschillende (in totaal 9) gebouwcomplexen onderverdeeld worden (zie figuur 1). Ter hoogte van het Prinsenhofplein 7 staat een rijwoning (1) met een oppervlakte van circa 130m², bestaande uit twee verdiepingen. De woning is niet onderkelderd. De woning is vastgesteld als bouwkundig erfgoed⁸. Ten noorden van dit rijhuis vinden we enkele bijgebouwen(2) (130m²) die dienst doen als garage en berging. Op het zuidelijkste punt van het plangebied bevindt zich een gelijkvloers bijgebouw (50m²) met een poort (3). Ten noorden van dit bijgebouw staat een gebouw dat door de jaren heen aan verschillende bedrijven werd verhuurd (4). Dit gebouw (90m²) heeft twee bouwlagen en is deels onderkelderd. Sporen van deze kelder werden echter niet teruggevonden. Tegen dit gebouw staat, aan de westelijke zijde, een machinekamer (5). Het kleine gebouwtje (25m²) heeft één verdieping en was in gebruik als verbrandingsoven om stoom te produceren voor de aanpalende wasserij (via een ondergrondse verbinding). Net ten noorden van dit gebouwtje staat een kleiner gebouwtje met een bron (reeds in dienst in de 16de eeuw?). Een ander bijgebouw (95m²) heeft ook twee verdiepingen, een schouw en enkele oude toestellen (6). Grenzend aan de Lieve staat de voormalige wasserij (7) 'De Prins' (300m²). Het gebouw heeft een grote metalen poort. De betonvloer binnen het gebouw vertoont verschillende putdeksels, vermoedelijk onderdeel van een oud rioleringsstelsel. Een langwerpige gebouw (8) (350m²) bevindt zich tussen de achtergevel van de bijgebouwen aan de westelijke zijde en de achtergevel van de 11 huisjes aan de oostelijke zijde. De vloer bestaat uit kasseien en bakstenen op hun kant. De muur van de achtergevel van de bijgebouwen aan de westelijke zijde staat vermoedelijk ter hoogte van de grens van het 'Hof ten Walle' (zie *infra*). De achtergevels van de huisjes aan de oostelijke zijde van het gebouw zijn op diverse manieren verbouwd (dicht gemetst, omgebouwd tot garagepoorten). Een laatste gebouwencomplex (9) (210m²) staat aan de uiterste oostelijke zijde van het plangebied en grenst aan het park. Het gebouwencomplex omvatte vroeger 11 huisjes waarvan nu nog weinig sporen van terug te vinden zijn. De rest van het plangebied bestaat uit verharding (300m²).

Ter hoogte van de Kademuur (zie figuur 5) van de Lieve kan het voormalige einde van het Waterstraatje met trap herkend worden. Grenzend daaraan ziet men de gevel van de voormalige huisjes. De ruimte ten westen werd tijdens WOI overbouwd. Ter hoogte van de huisjes en de

⁸ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/19621> (geraadpleegd op 10/11/2017)

overbouwde ruimte is de fundering opgebouwd uit natuursteen. De meest westelijke zijde van de kade van de Lieve kent verschillende bouwfases; de laatste fase dateert van de bouw van het achterliggende magazijn.

Huidige riolering en putten: in 1979 was de wasserij verplicht om een nieuw rioleringsstelsel aan te leggen, voordien werd alles geloosd in de Lieve. Het water van de wasserij gaat eerst naar het noorden naar een ronde cisterne van 1500l (diameter 1,5m en hoogte 1,3m) en nadien naar het bestaande rioleringsstelsel (stippellijn op kaart figuur 8). Binnen de woning nr. 7 (zone A, zie geplande werken) bevinden zich 3 putten (50cm x 50cm) die het overtollige water ter hoogte van de kelder wegpompen.

Figuur 3 Plan met aanduiding van de verschillende bouwcomplexen (bron: a154 Architecten).

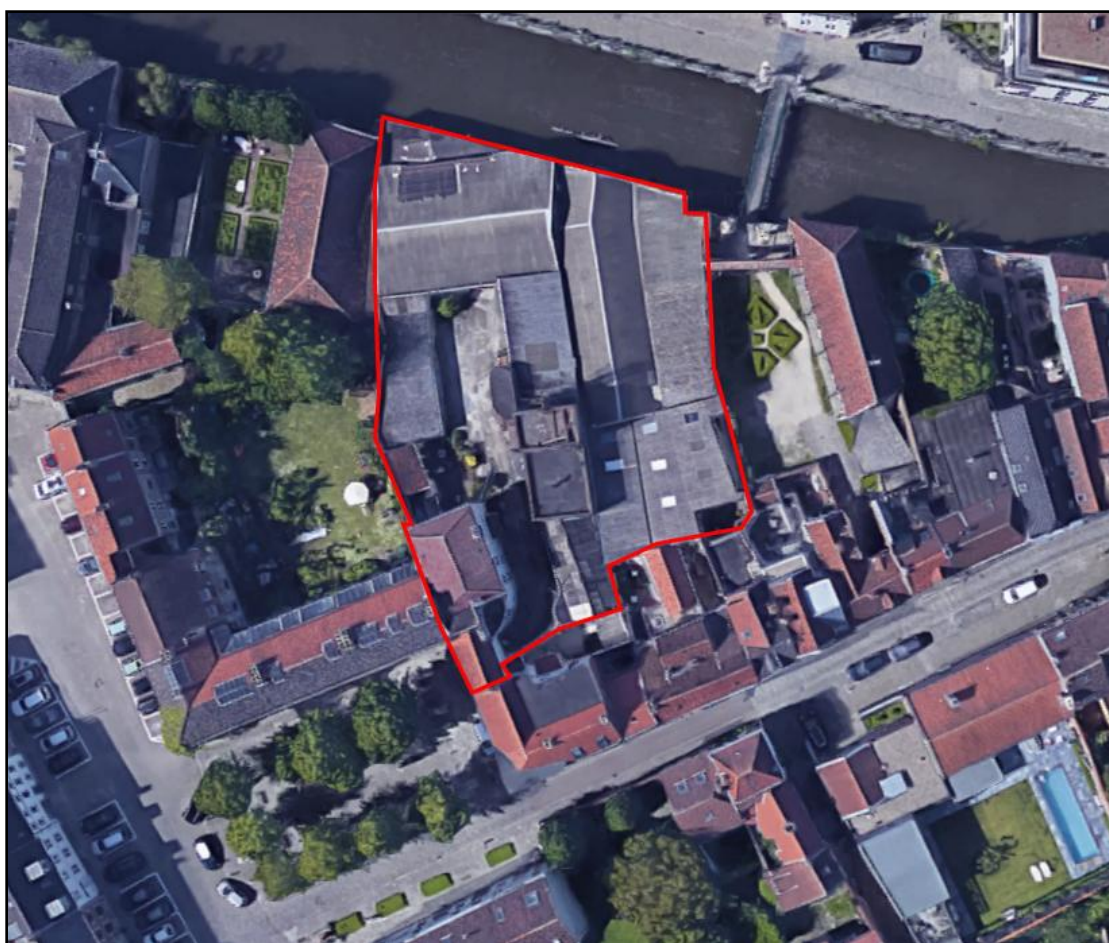
Figuur 5 Zicht op de woning gelegen aan het Prinsenhofplein 7 (bron: a154 Architecten).

Figuur 6 Zicht op het gebouwencomplex 2 (links) en 4/5 (rechts) (bron: a154 Architecten).

Figuur 7 Zicht op gebouw 7, de oude wasserij (links) en de kade van de Lieve (rechts) (bron: a154 Architecten).

Figuur 8 Recente luchtfoto met aanduiding van het plangebied (bron: google).

Figuur 9 GRB-basiskaart met aanduiding van huidige gekende riolering (bruine stippellijn) en diverse bestaande putten. (bron: geopunt)

3.2. GEPLANDE WERKEN

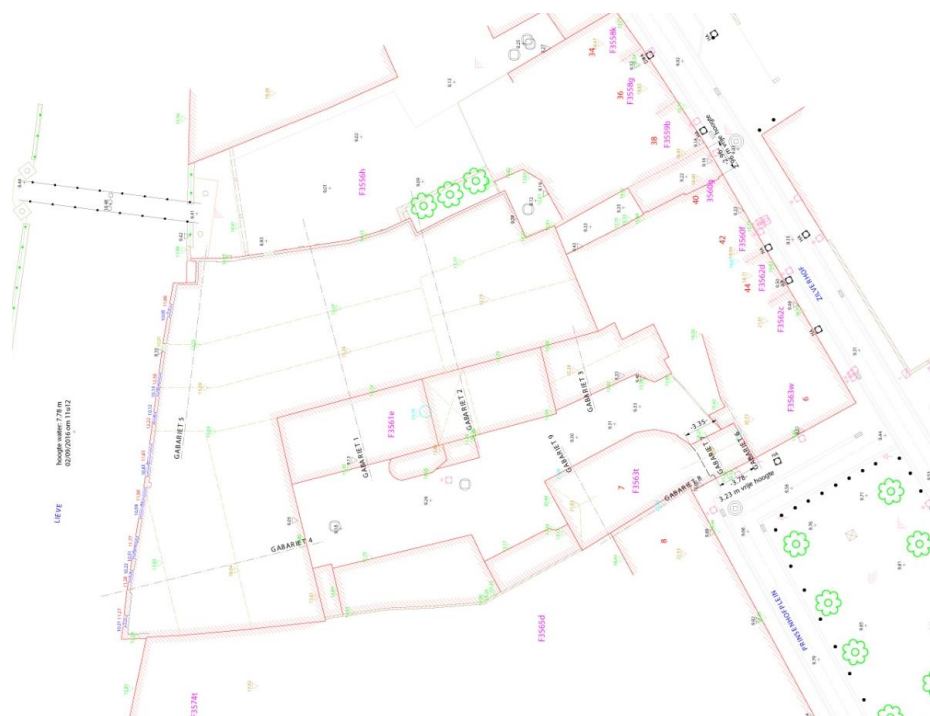
Zo goed als het volledige gebouwenbestand binnen het plangebied wordt gesloopt. Enkel de woning ter hoogte van het Prinsenhofplein 7, het huidige ketelhuis, de wand met rondbogen en enkele garageboxen worden behouden. Er wordt een stedenbouwkundige vergunning aangevraagd voor het bouwen van éénsgezinswoningen en het verbouwen van een bestaand pand naar een meergezinswoning. De aanvraag omvat het slopen van de bestaande gebouwen en bouwen van een nieuwbouw met als doel de reconversie van een historische site naar een residentiële woonplaats. Het meest waardevolle gebouw staat langs het Prinsenhofplein 7 (opgenomen op de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed).

3.2.1. AFBRAAK VAN DE BESTAANDE BEBOUWING EN OPHOGING VAN HET TERREIN

Het huidige gebouwenbestand wordt gesloopt tot op het niveau van het maaiveld. Funderingen worden enkel afgetopt in functie van de geplande (funderings)werken.

Het plangebied helt richting het noorden (richting de Lieve). Op het zuidelijke gedeelte van het plangebied ligt de TAW rond +9,33m, het reliëf daalt richting het noorden naar +9,05mTAW.

Het nieuwe maaiveld wordt aangelegd op -0,65 m ten opzichte van de nulpas (+10m TAW), dus op +9,35m TAW. Ter hoogte van de zuidwestelijke inkom betekent dit dat het huidige niveau ongeveer wordt behouden. In het noorden wordt circa 30cm opgehoogd, op het centrale en oostelijke deel betekent dit een ophoging van 20cm. In het uiterste zuiden wordt ongeveer 5cm lager afgegraven.

Figuur 10 Uitsnede uit plan bestaande toestand, hoogtes staan in het zwart. (bron: opdrachtgever)

3.2.2. NIEUWBOUW

Figuur 11 Inplanting van de nieuwbouw. (bron: a154 Architecten).

Zone A

Ter hoogte van het bouwkundig vastgesteld rijhuis wordt een grondige verbouwing uitgevoerd. Er worden 3 appartementen voorzien (gelijkvloers, 1ste en 2de verdieping). Ter hoogte van de bestaande (half)ondergrondse kelder komt een fietsenberging en private berging. In de kelder (circa 100m²) wordt de bestaande vloer handmatig uitgedolven en een nieuwe betonplaat (15cm dik) aangelegd, verankerd in de steunmuren. In deze zone moet er rekening gehouden worden met een impact van circa -15cm in de bodem. Momenteel is de vloer opgebouwd uit tegels op een zandfundering. Binnen de ruimte bevinden zich 3 putjes om het eventueel overtollige water op te pompen. De bestaande putten met pomp worden behouden (gerenoveerd) en aangesloten aan het centrale rioleringsnet hetgeen vandaag reeds het geval is om dit niveau droog te houden.

Aan de buitenzijde van de woning, aan de oostelijke zijde, wordt een inkomshelling gecreëerd. Op die manier kunnen bewoners hun fietsen naar de ondergrondse fietsenstalling brengen. Ter hoogte van deze zone (10m²) wordt een keerwand gebouwd. Tussen deze wand en de bestaande gevel wordt een luie betonnen trap met fietsgoten gebouwd. Ter hoogte van de keerwand wordt een bodemingreep van -1,2m onder het maaiveld verwacht. Aan de zuidelijke zijde van de helling (ingang) wordt een helling aangelegd van -1,15m diep ten opzichte van het maaiveld. Naar het noorden toe wordt dan geleidelijk minder diep uitgegraven.

Zone B

Op het noordelijke deel van het plangebied worden 6, niet onderkelderde ééngezinswoningen gebouwd. De footprint van de nieuwbouw is 487m². De woningen zullen elk 1 verdieping hebben met zadeldak. Het geheel wordt gefundeerd door middel van palenfunderingen (zie plan palenfundering). Hierbij wordt gewerkt met palen van circa 7m lengte en een diameter van 273mm. Metalen buizen worden in de grond getrild en aan elkaar gelast. Concreet gaat het om 8 rijen palenfundering met een afstand van ongeveer 10m per rij (uitgezonderd de meest oostelijke rij, 3m) en een onderlinge afstand tussen de palen van 3-4m. Een vloerplaat (30cm) wordt voorzien, hierbij is slechts een ingreep in de bodem van -5cm nodig t.o.v. het huidige oppervlak.

Zone C

Ter hoogte van deze zone, aan de oostelijke zijde wordt een zwembad aangelegd (35m²). Voor de uitgraving moet rekening gehouden worden met een impact van -1,6m onder het bestaand niveau. Er wordt tevens een nieuwe betonplaat (plaat van 30cm) aangelegd ter hoogte van de te behouden garageboxen en een nieuwe zijgevel aangebouwd. Die ruimte wordt opnieuw in gebruik genomen als gemeenschappelijke ruimte.

Zone D

In het uiterste zuiden wordt een afvalberging met plat dak gebouwd (14m²). Onder de nieuwe wanden wordt een sleuffundering (-50cm) voorzien. ook een nieuwe plaat (-30cm) zal worden gegoten.

Zone E

Ter hoogte van het te behouden ketelhuis (60m²) wordt de bestaande vloer uitgebroken en een nieuwe vloerplaat (30cm) gegoten. Het ketelhuis zal gerenoveerd worden en in de toekomst dienst doen als polyvalente ruimte.

Riolering

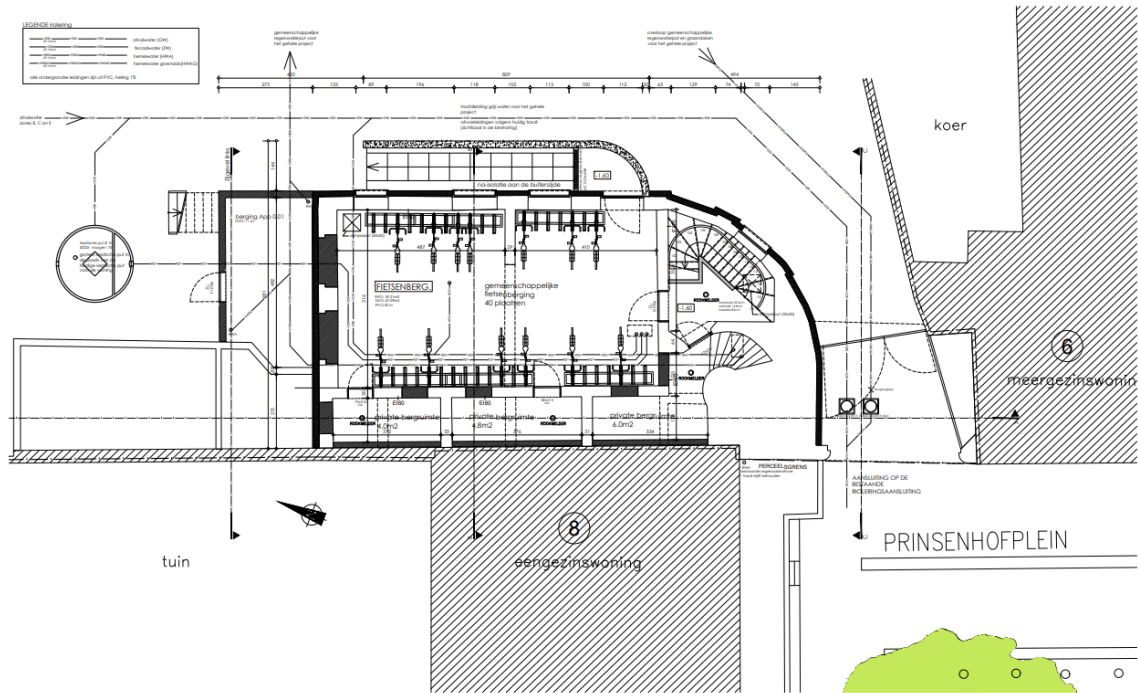
Op de site wordt een nieuw rioleringsstelsel (RWA en DWA) aangelegd. **Daarbij wordt deels gebruik gemaakt van het bestaande tracé (zie figuur 8 voor het bestaande tracé).** Voor het overige tracé (ook binnen de nieuwbouw) moet rekening gehouden worden met een uitgraving van maximaal 1m op een breedte van 0,5m.

Er worden 2 septische putten aangelegd. De meest noordelijk put wordt aangelegd ter hoogte van de bestaande put van 1500l (voormalige cisterne vuil water wasserij), de andere septische put bevindt zich ter hoogte van de oude septische put van de woning nr. 7.

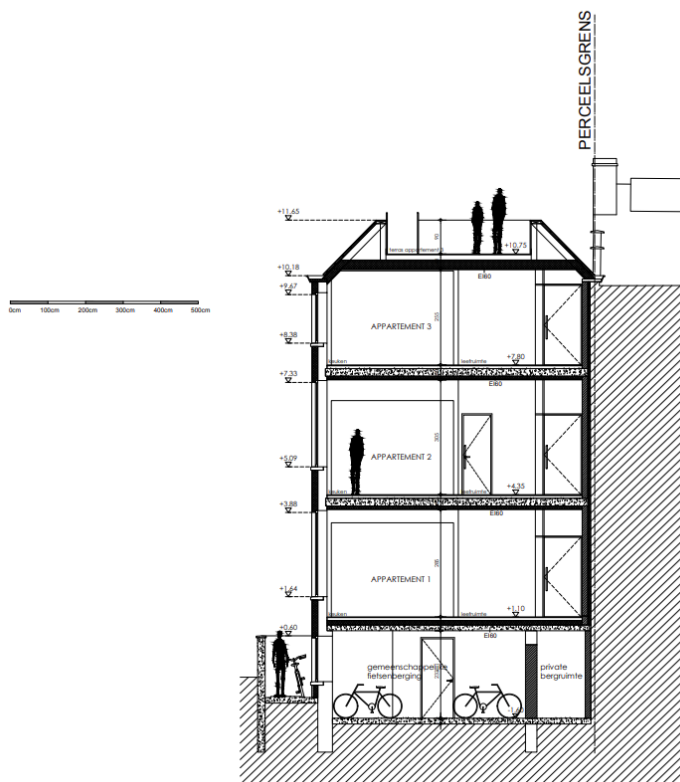
Ten zuiden van het ketelhuis wordt een bestaande kelder (heden opgevuld met puin) heruitgegraven. Deze ruimte zal dienst doen als regenwaterput. Indien er geen uitzondering kan worden bekomen op de infiltratieput dan zal er één aangelegd worden tot op een diepte van - 1,6m (niveau grondwater).

Omgevingsaanleg

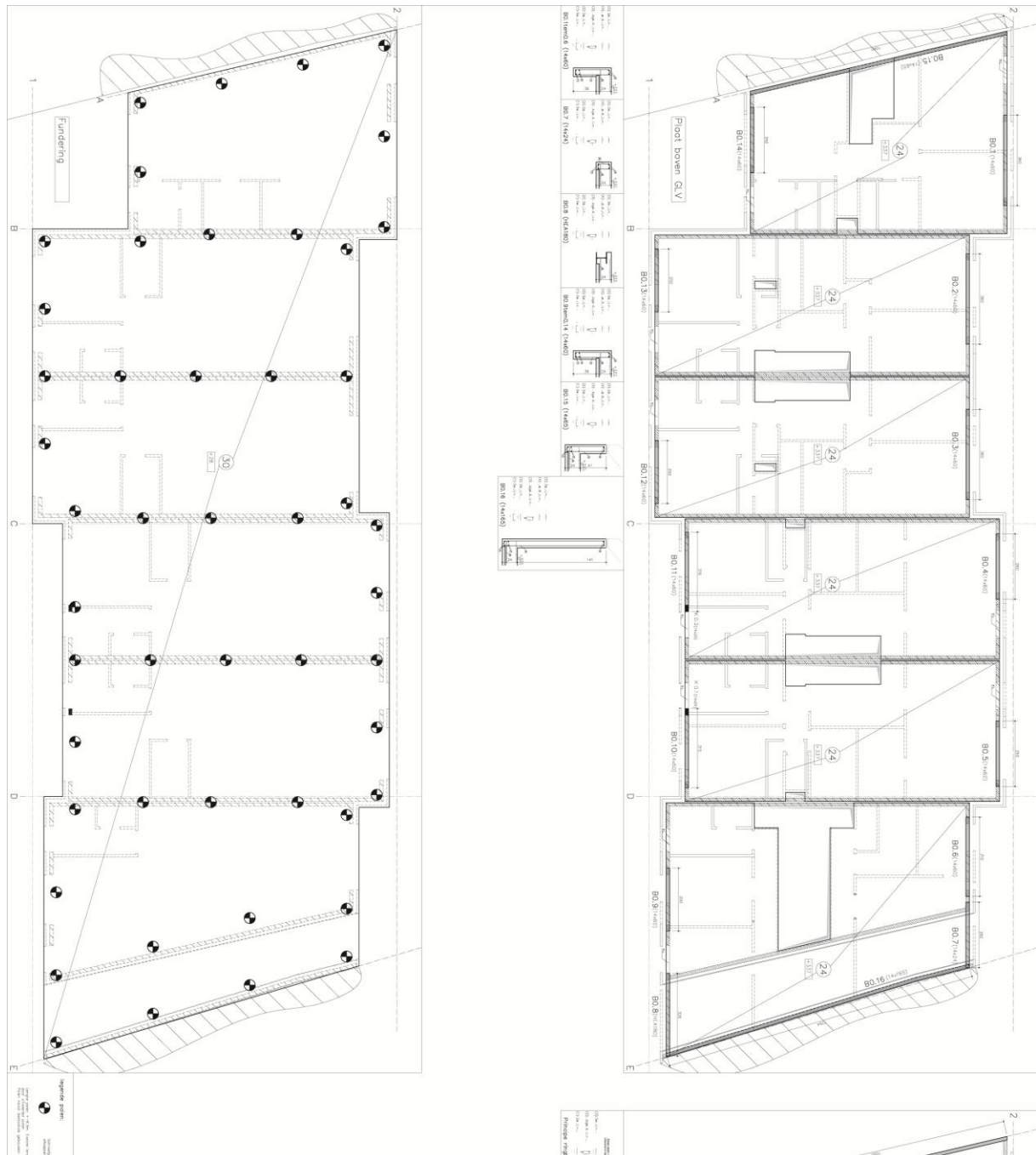
Ten noorden van zone D worden 7 bovengrondse parkeerplaatsen voorzien. Op de rest van het plangebied wordt nieuwe verharding en groenzones voorzien (impact circa -20cm). Ter hoogte van de geplande omgevingsaanleg wordt enkel een impact verwacht op de zuidelijke zone. Hier vindt geen ophoging plaats maar een afgraving (-5cm). Daarbij moet nog eens de impact van de nieuwe verharding en groenzones gerekend worden. In het noordelijke gedeelte wordt geen impact voorzien aangezien na de uitbraak van de bestaande verharding het plangebied wordt opgehoogd tot +9,35m TAW (huidig niveau schommelt tussen +8,95m TAW en +9,15m TAW, exclusief de uit te breken verharding).

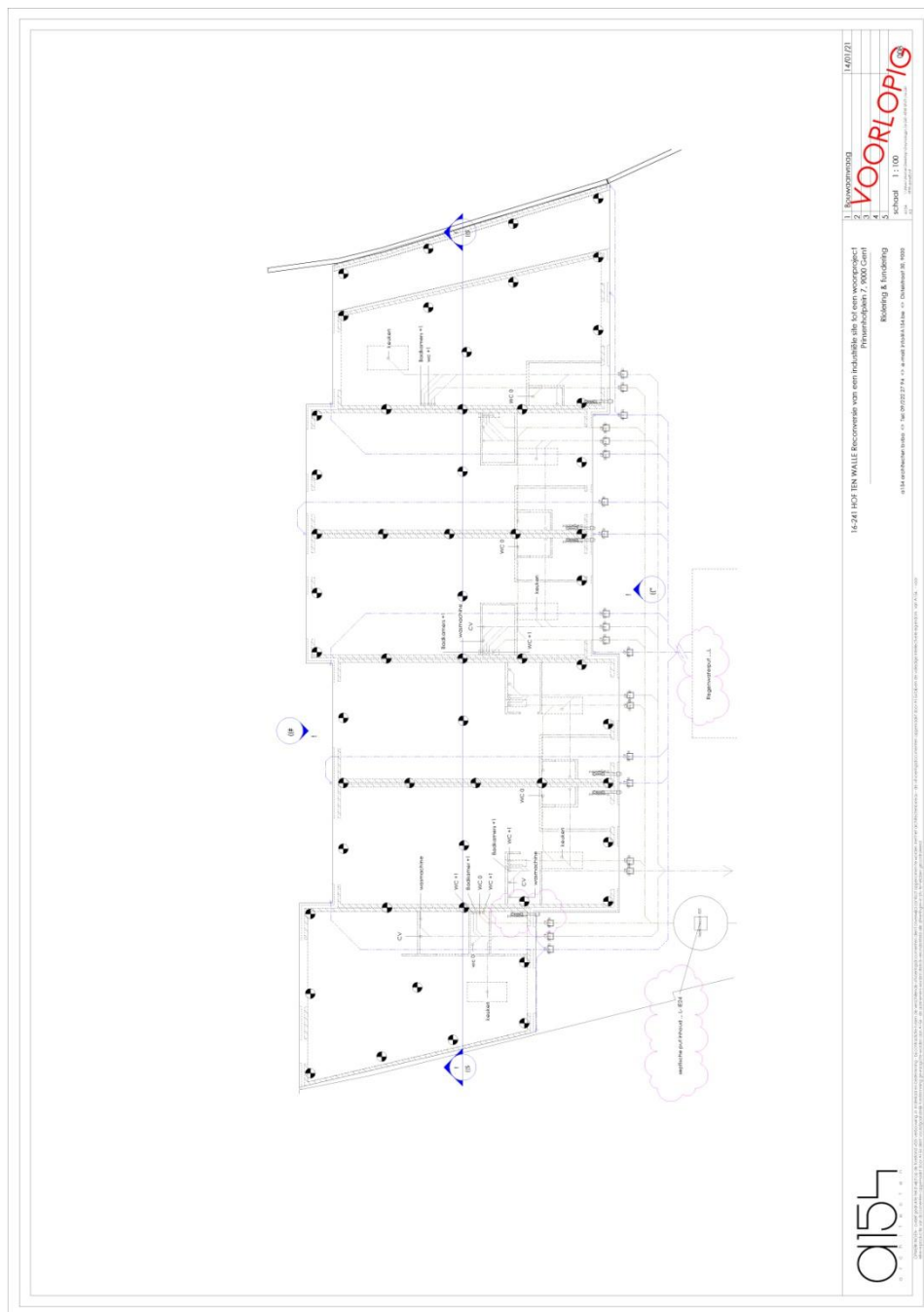
Figuur 12 Plan nieuwe toestand zone A. (bron: opdrachtgever)

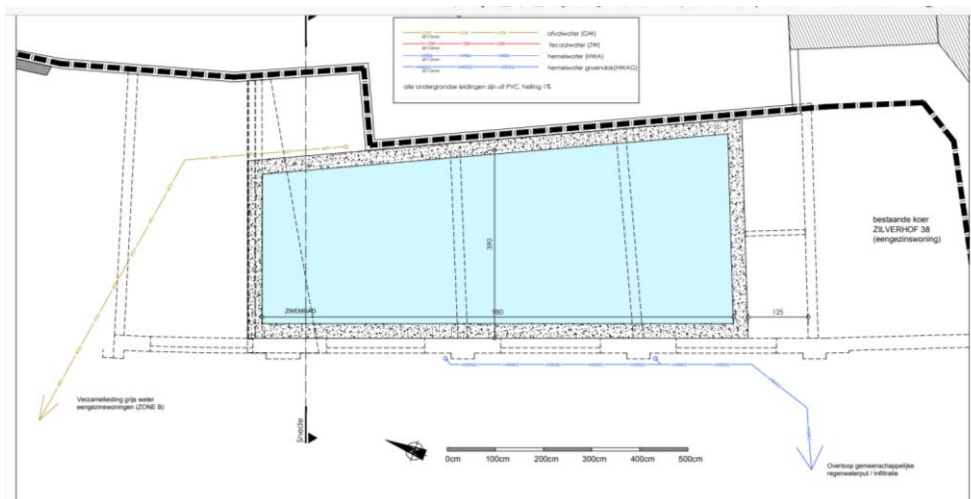
Figuur 13 Doorsnede zone A nieuwe toestand. (bron: opdrachtgever)

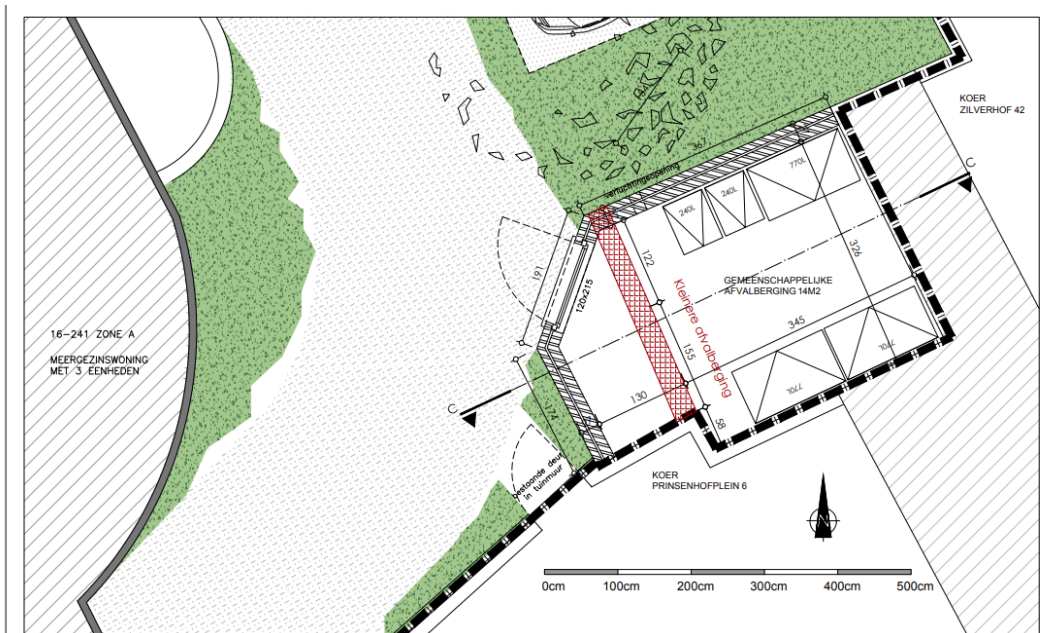
Figuur 14 Snede uit het palenplan van de nieuwbouw ter hoogte van zone B. (bron: opdrachtgever)

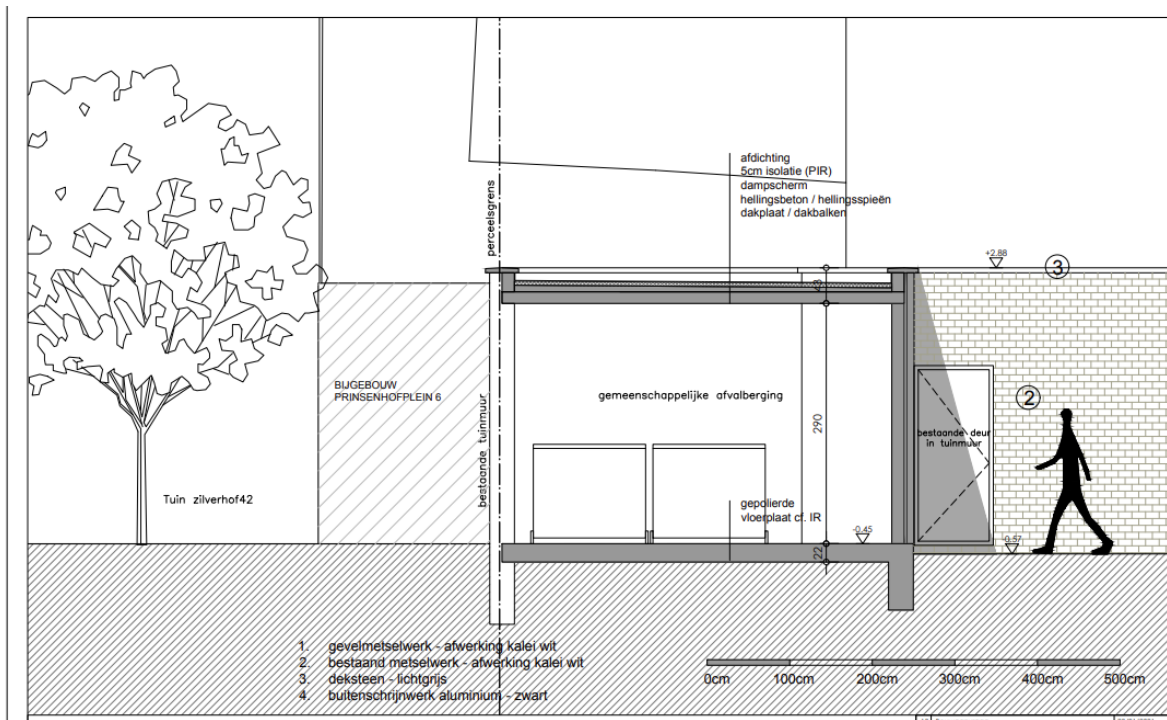
Figuur 15 Rioleringsplan zone B, de funderingspalen zijn niet correct. (bron: opdrachtgever).

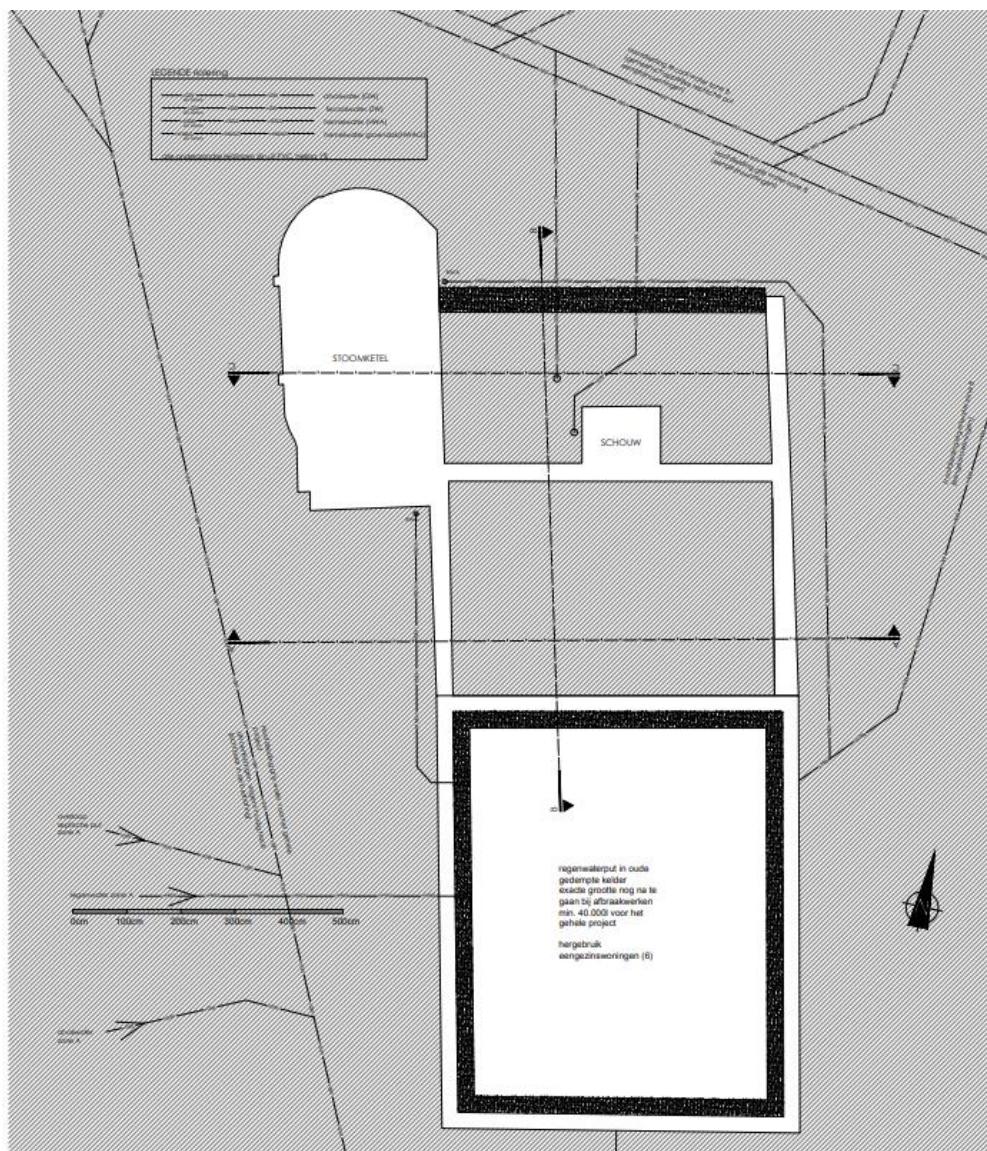
Figuur 16 Detailplan zone C; (bron: opdrachtgever)

Figuur 17 Inplantingsplan zone D. (bron: opdrachtgever)

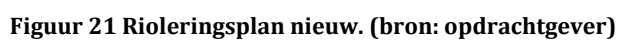

Figuur 18 Doorsnede zone D. (bron: opdrachtgever)

Figuur 19 Grondplan fundering zone E. (bron: opdrachtgever)

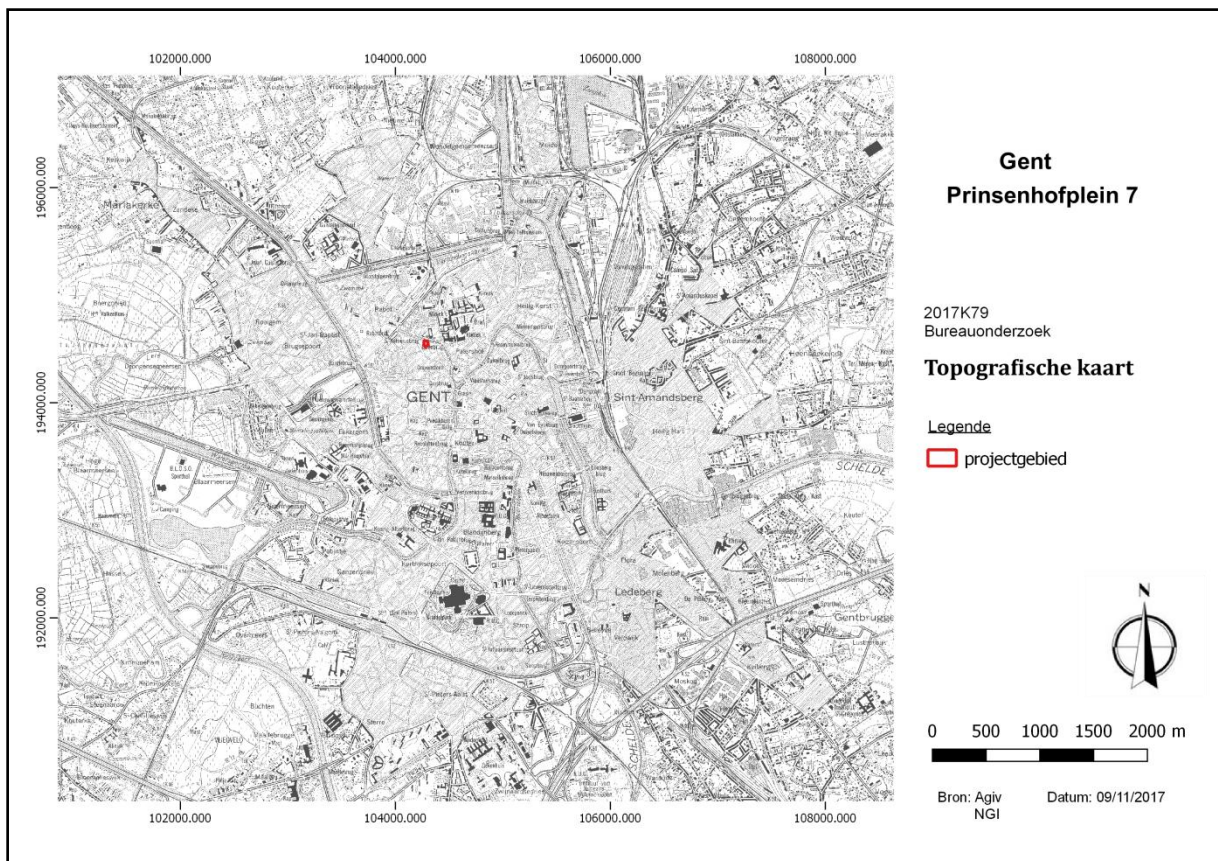
Figuur 22 Projectie van de geplande riolering en putten op de GRB-basiskaart. (bron: geopunt)

4. ASSESMENTRAPPORT

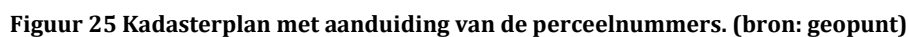
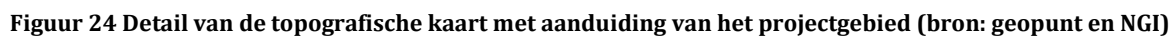
4.1. TOPOGRAFISCHE SITUERING

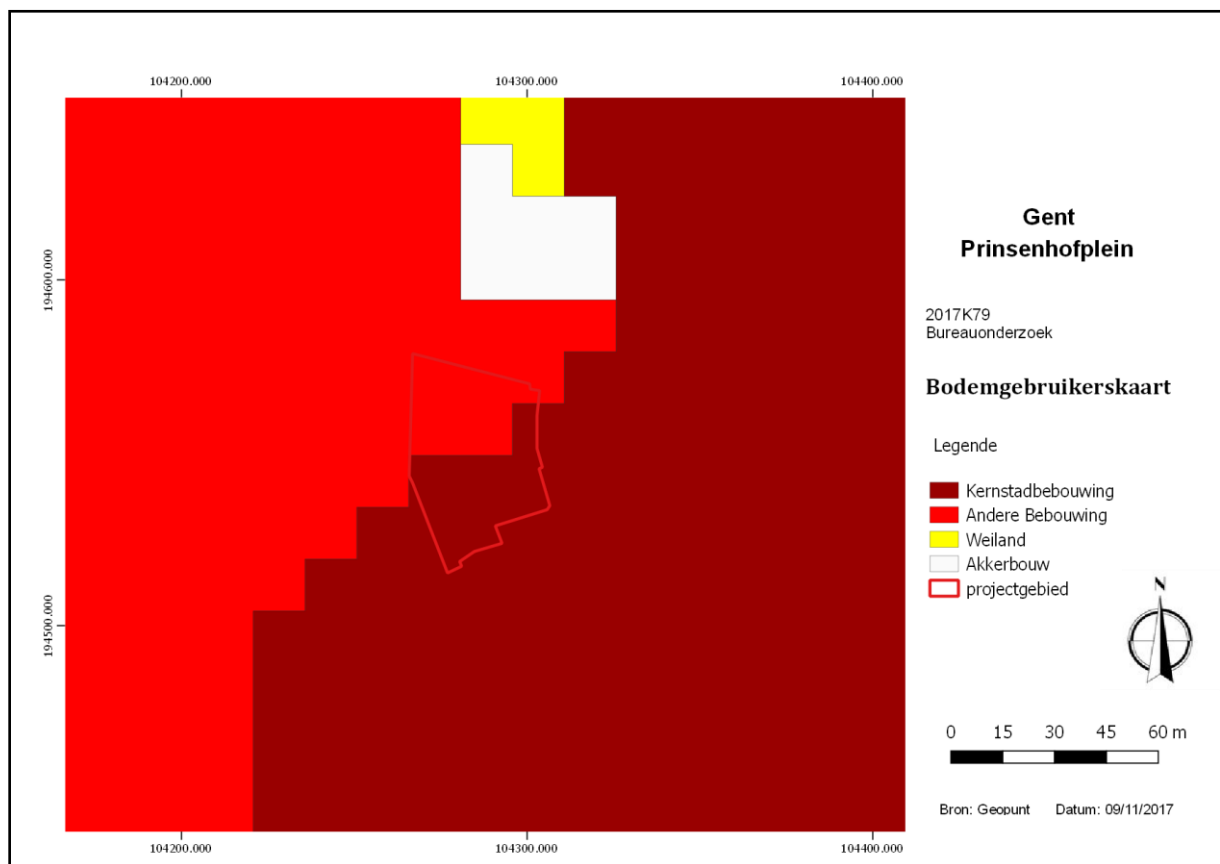
Het projectgebied bevindt zich te Gent (provincie Oost-Vlaanderen). Het plangebied bevindt zich in het historisch stadscentrum van Gent. Ten noorden en grenzend aan het gebied loopt de Lieve. Ten westen en ten zuidwesten grenst het plangebied met de woningen gelegen aan het Prinsenhofplein. Ten oosten en ten zuidoosten grenst het aan de gebouwen gelegen langs het Zilverhof. Net ten oosten bevindt zich een klein parkje. Kadastraal is het projectgebied terug te vinden onder: Gent, Afdeling 15, Sectie F, Perceelnummer 3561E.

Op de bodemgebruikskaat van 2001 staat het plangebied gekarteerd als Andere Bebouwing. Het zuidelijke deel is Kernstadbebouwing.

Figuur 23 Topografische kaart met aanduiding van het projectgebied. (bron: geopunt en NGI)

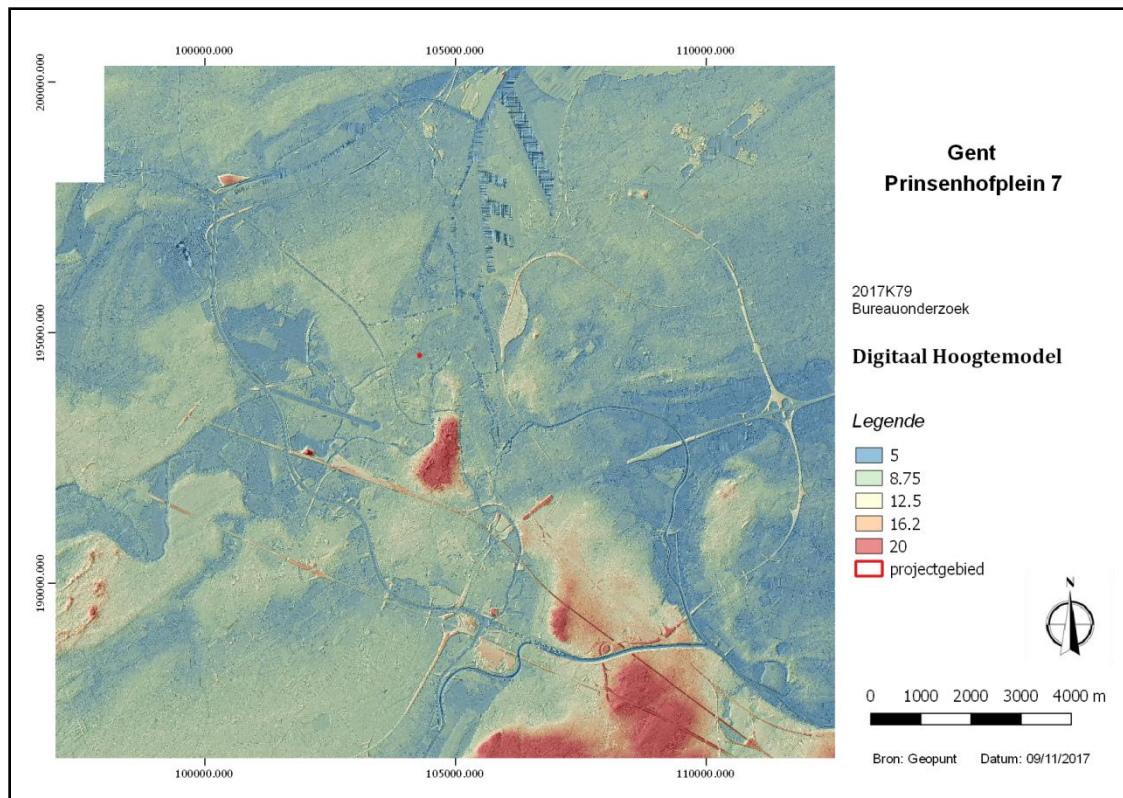
Figuur 26 Bodemgebruikerskaart met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt)

4.2. LANDSCHAPPELIJKE SITUERING

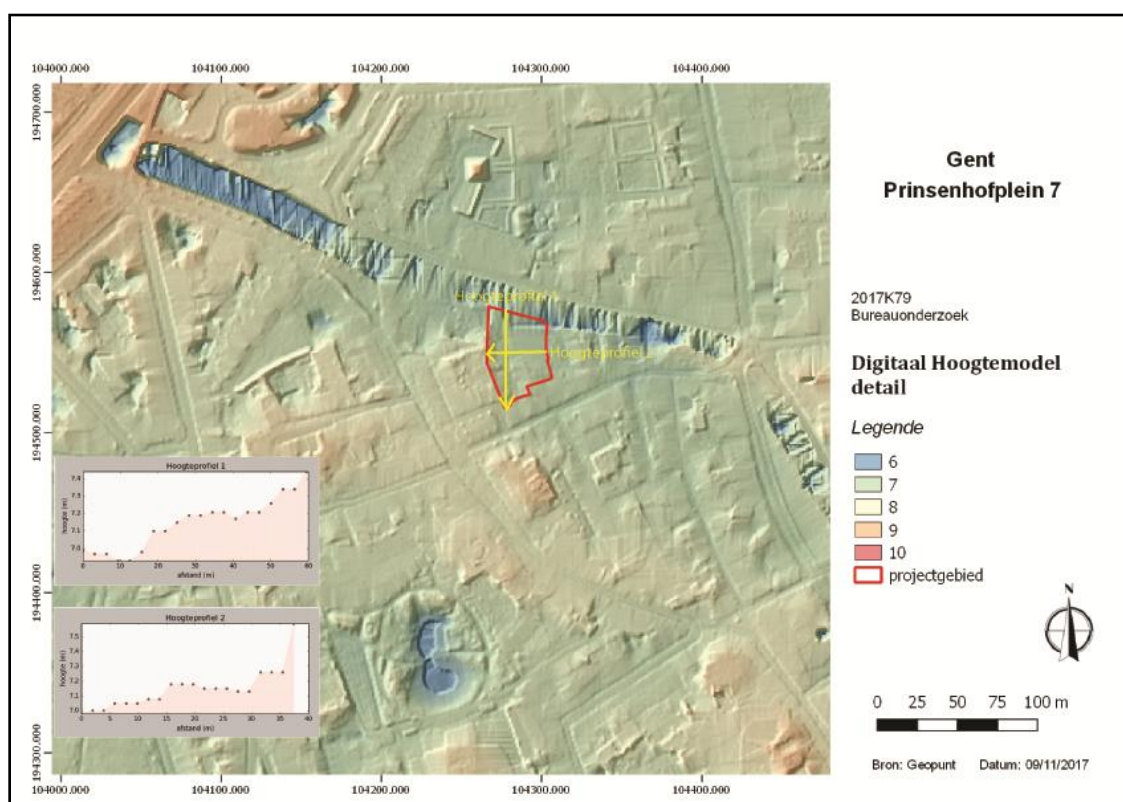
Gent situeert zich in zandig Vlaanderen en bestaat landschappelijk en bodemkundig uit drie gebieden: Een vrij hoog zandig gebied (+5m tot +15m TAW) dat nagenoeg volgebouwd is, een alluviale zone langs weerszijden van de Leie en de Schelde die door het centrum van Gent stromen en een vrij hoge getuigenheuvel gevormd door de Blandijnberg (de top is net geen +30m TAW).

Het reliëf binnen het plangebied is relatief vlak te noemen. De TAW stijgt van noord naar zuid van +7m TAW naar +7,4m TAW. Ook het oost-west hoogteprofiel van het terrein is vrij vlak.

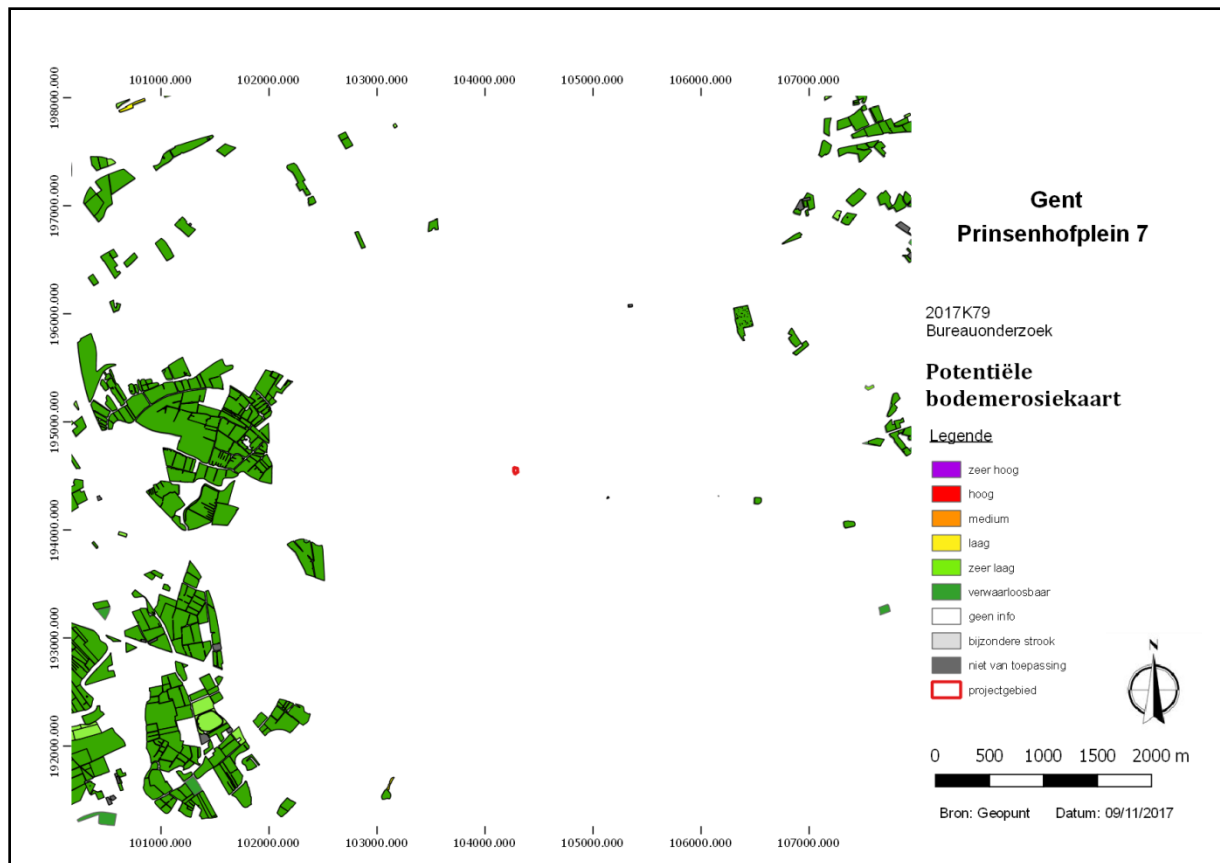
Op de potentiële bodemerosiekaart is geen info voorhanden. Rondom Gent worden de gronden gekarteerd als gronden met een verwaarloosbaar potentieel op erosie.

Figuur 27 Digitaal Hoogtemodel met aanduiding van het projectgebied. (bron: geopunt)

Figuur 28 Detail van het digitaal hoogtemodel met hoogteprofielen. (bron: geopunt)

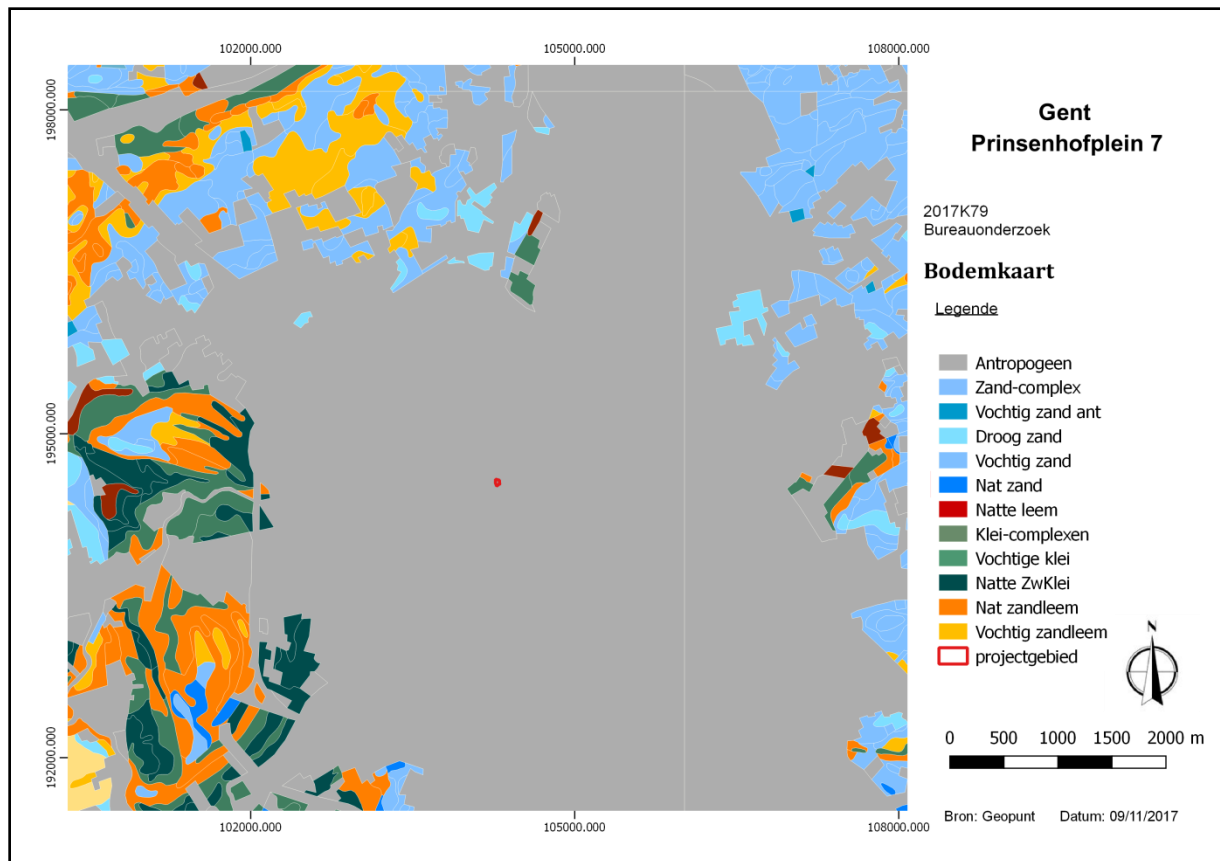

Figuur 29 Potentiële bodemerosiekaart met aanduiding van het projectgebied. (bron: geopunt)

4.3. BODEMKUNDIGE SITUERING

Gezien de ligging van het plangebied, in het centrum van Gent, is het niet verwonderlijk dat het plangebied op de bodemkaart gekarteerd staat als OB/Antropogeen. De onaangeroerde grond ter hoogte van het plangebied bestaat vermoedelijk uit gelig zand.⁹

⁹ Dit gelig zand werd o.a. ook aangetroffen tijdens een opgraving ter hoogte van de Academiestraat, 150m ten noordoosten van, het plangebied (zie 4.6. Archeologische voorkennis).

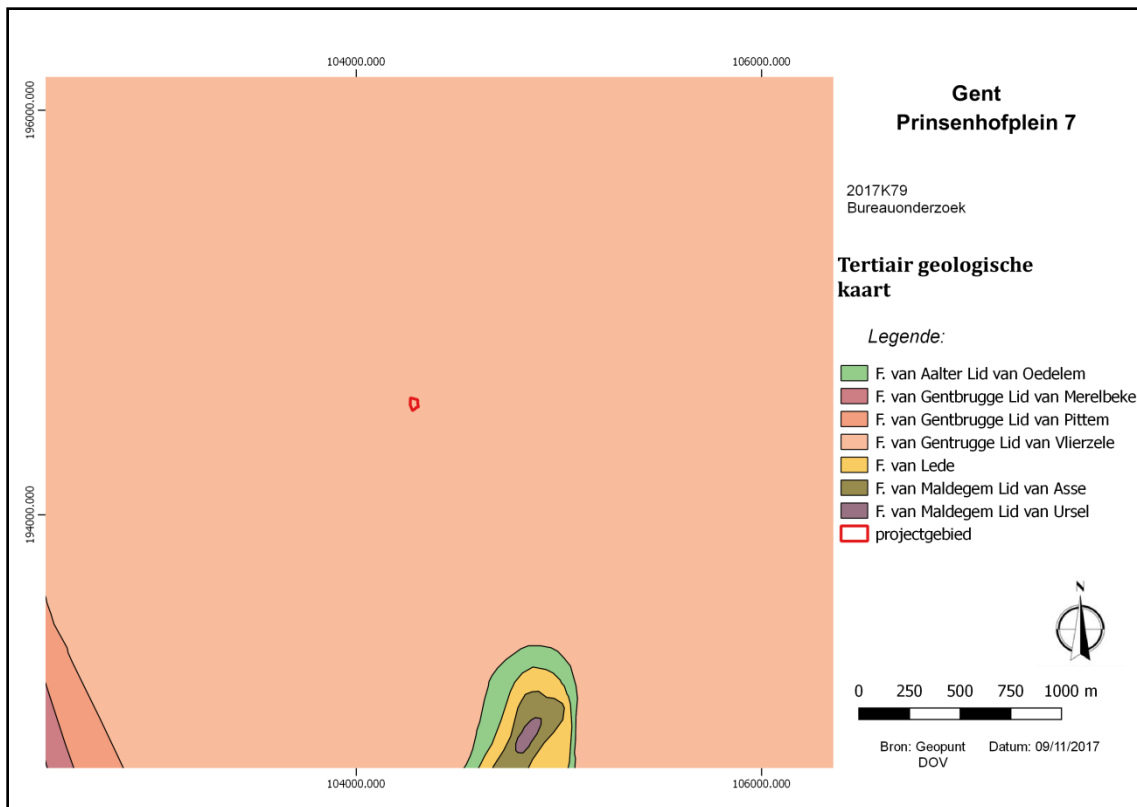
Figuur 30 De bodemkaart en situering van het plangebied. (bron: geopunt)

4.4. GEOLOGISCHE SITUERING

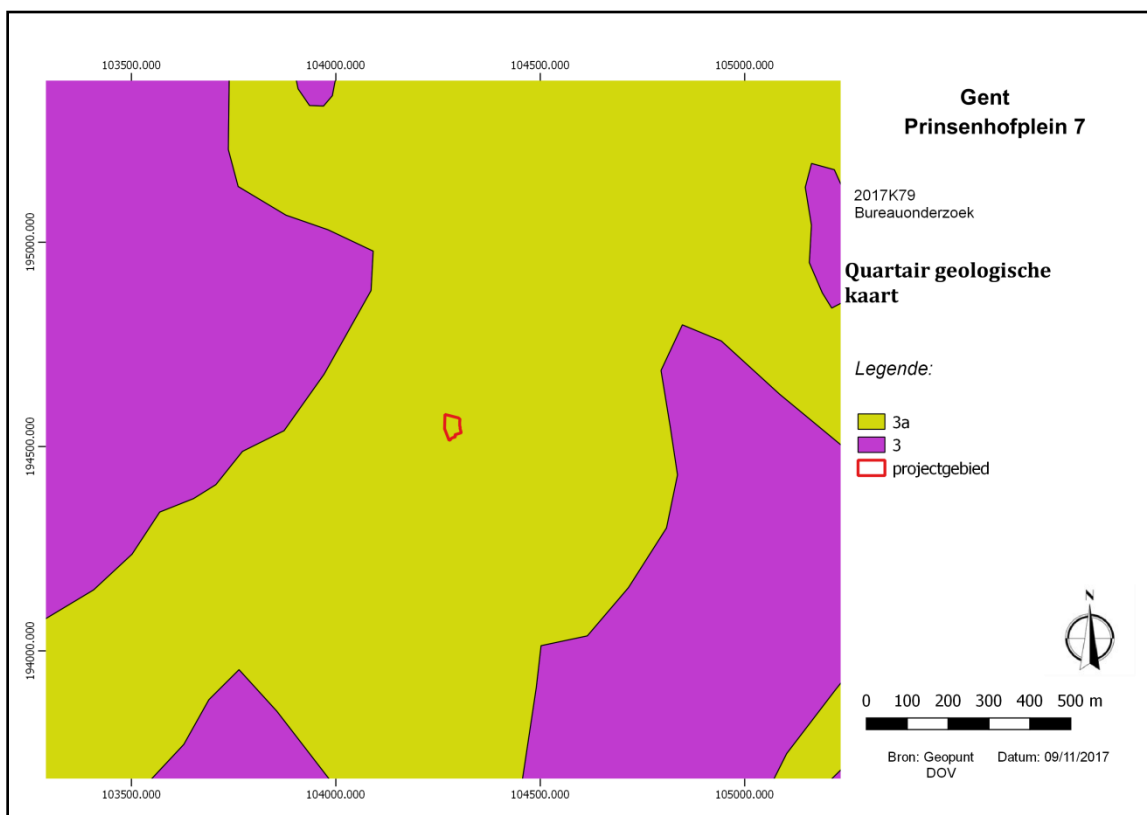
Op de tertiair geologische kaart bevindt het plangebied zich ter hoogte van de formatie van Gentbrugge en meer bepaald het Lid van Vlierzele. Dit is een groen tot grijsgroen fijn zand, soms kleihoudend met plaatselijk dunne zandsteenbankjes.

De quartair geologische kaart geeft aan dat de ondergrond ter hoogte van het plangebied bestaat uit het type 3a. Dit zijn fluviatiele afzettingen (organochemisch en perimarien inclus), afzettingen van het Holocene en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan). Mogelijks afwezig zijn de eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk vroeg-Holocene en de hellingsafzettingen van het Quartair. Onderaan bevinden zich fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).

De geomorfologische kaart voor deze streek is niet voorhanden en kan dus niet worden afgebeeld.

Figuur 31 Tertiair geologische kaart met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt)

Figuur 32 Quartair geologische kaart met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt)

4.5. HISTORISCHE SITUERING

4.5.1. ALGEMEEN¹⁰

De vroegste menselijke aanwezigheid in de Gentse binnenstad vanaf de Prehistorie werd verschillende keren archeologisch vastgesteld. Het unieke karakter van het landschap, namelijk een verhevenheid met directe aansluiting op een rivierenstelsel heeft een aantrekkingskracht op bevolkingsgroepen. Vooral de zone rond en op de top van de droge Zandberg bleek een aantrekkelijke plaats om zich te vestigen. Ook in de Merovingische periode (5de eeuw tot midden 8ste eeuw) oefent de Zandberg diezelfde aantrekkingskracht uit. Sommige bronnen spreken van een landelijke nederzetting op de Zandberg. Echter sporen *in situ* van deze nederzetting werden nog niet teruggevonden. Aan de oost- en de zuidzijde van deze nederzetting worden nog voor het midden van de 7de eeuw twee abdijen opgericht namelijk *Ganda* (de latere Sint-Baafsabdij) en *Blandinum* (de latere Sint-Pietersabdij). Uit historische bronnen is geweten dat naast de Sint-Baafsabdij reeds een handelsnederzetting aanwezig was die *Ganda* heette.

Als gevolg van de invallen van de Noormannen (tweede helft 9de eeuw) kwam er een einde aan deze nederzetting. Ook de groei van de aanpalende Sint-Baafsabdij werd onderbroken en de geestelijken vluchtten naar Noord-Frankrijk. Ter hoogte van de Sint-Janskerk (de huidige Sint-Baafskathedraal) ontstond een *portus* omgeven door een D-vormige gracht. In hoeverre deze *portus* al bestond voor de invallen van de Noormannen is niet geweten. Ook over het uitzicht van de omgrachting, het tijdstip van aanleg en de functie ervan rijzen nog vragen. Een belangrijk element die meespeelt in het verhaal zijn de verbindingssassen tussen de Sint-Pietersabdij en de Sint-Baafsabdij enerzijds en anderzijds een as die de verbinding maakte tussen de Schelde en de Leie.

¹⁰ Gebaseerd op VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017 pp. 7-22. en <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/121063> (geraadpleegd op 10/11/2017).

Figuur 33 De eerste nederzetting met haar assen. (bron: VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, p. 12.)

- Parallele as met de Schelde.*
- Weg die de Sint-Pietersabdij verbindt met de Sint-Baafsabdij en waarlangs de handelsnederzetting zich uitstreckte met haaks hierop de as die de Schelde met de Leie verbond.*
- Afsplitsing van de weg tussen beide abdijen.*

In de 10de en 11de eeuw groeiden de *portus*, ontstaan aan de 'zandberg', en de bewoningskern, ontstaan rond het Gravensteen, stilaan naar elkaar toe om één grote *portus* te vormen. In 941 werd ten behoeve van deze portusbewoners een bidplaats opgericht, de Sint-Janskerk, op de plaats van de latere Sint-Baafskathedraal. De beide bevolkingskernen groeiden in de loop van de 10de eeuw naar elkaar toe langs een rechte verbindingsas, de Hoogpoort. Nog in de 10de eeuw

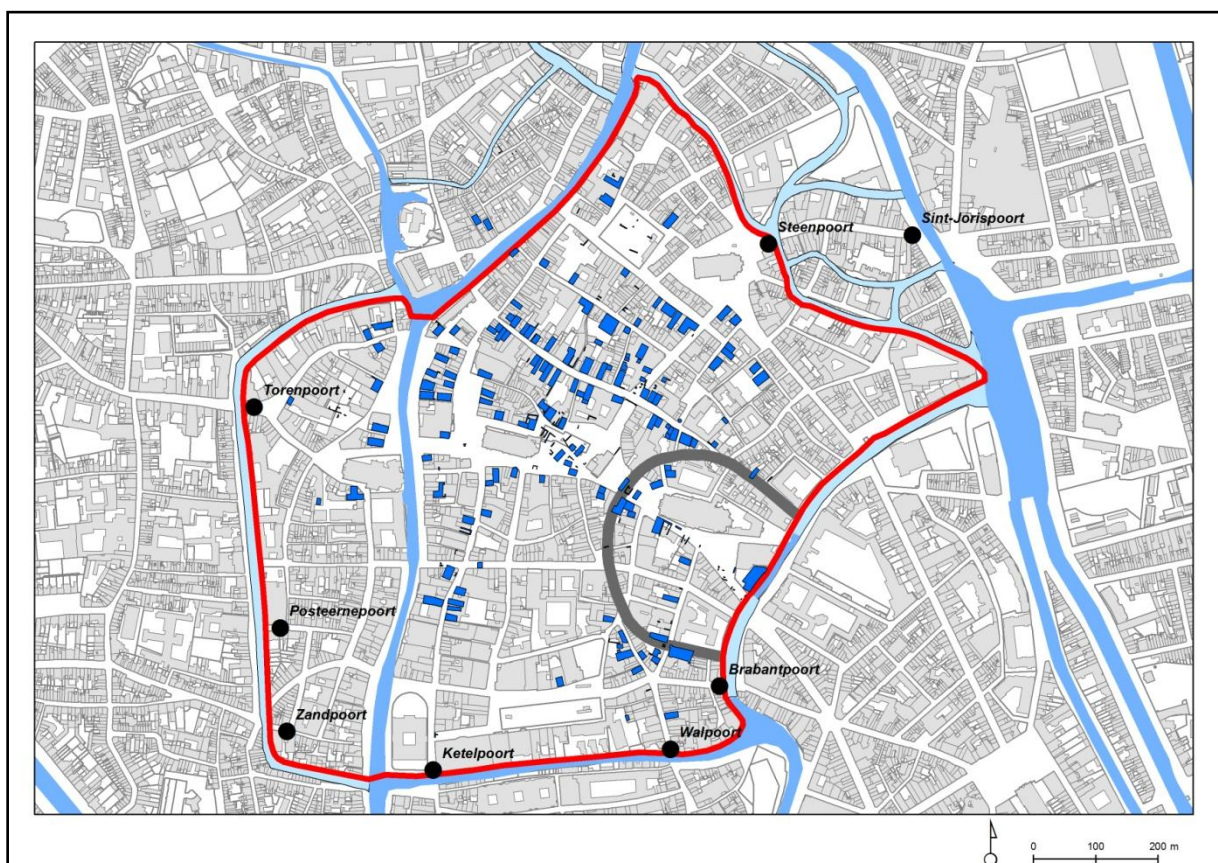
werd de heropbouw van beide abdijen aangevat met steun van de graven van Vlaanderen. Rond de abdijen zouden zich nadien dorpen vormen die oorspronkelijk geen deel uitmaakten van de stedelijke *portus*. Deze laatste breidde zich snel uit in verschillende richtingen. Dit wordt onder meer aangetoond door de nieuwe markten en kerken die in de 11de eeuw opgericht werden: de Vrijdagmarkt met de Sint-Jacobskerk en de Koornaard (Korenmarkt) met de Sint-Niklaaskerk op de rechteroever van de Leie, en de Sint-Michielskerk op de linkeroever van deze rivier. De Gentse portusbewoners streefden meer en meer naar onafhankelijkheid. Mogelijk op het einde van de 11de of het begin van de 12de eeuw beschikten de Gentenaars over een eigen schepenbank, bestaande uit dertien schepenen. De stad ontwikkelde zich snel door een toenemende economische activiteit.

Figuur 34 Het groeien uit de *portus*: (bron: VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, p.17.)

- De portusomwalling
- Oorspronkelijk traject tussen beide abdijen en de haakse as naar de Leie
- De handelsroute en de as van de Hoogpoort (10de eeuw)
- De as van de Onderstraat (11de eeuw)
- de as van de Kammerstraat (12de eeuw)

Rond 1100 werd de stad omgeven door een watergordel, die haar grondgebied scheidde van de Sint-Baafs- en Sint-Pietersdorpen en het omliggende platteland. Deze gordel bestond deels uit natuurlijke waterlopen, deels uit gegraven grachten. Zo werd het Gentse gebied in de vorm van een kuip van 80 hectare groot, omgeven door de Reep (Schelde) ten oosten, door de Ottogracht ten noordoosten, de Leie ten noordwesten, de gegraven Houtlei ten westen en de gegraven Ketelgracht ten zuiden. Minstens vier poorten verleenden toegang tot de stad: de Brabantpoort, de Ketelpoort, de Torenpoort en de poort aan de Steenbrug. De Kuip werd op bepaalde plaatsen versterkt door wallen, gemetselde muren, torens en sluizen. De economische bloei van Gent, die vooral gebaseerd was op de lakennijverheid en de graanhandel, ging gepaard met een toename van de bevolking. Het centrale deel van de stad was sterk bebouwd. Hoewel het grootste deel van de gewone huizen in hout opgetrokken waren, verrezen vanaf de 12de eeuw de eerste stenen patriciërswohnungen en stapelhuizen, gebouwd in donkergrijze kalksteen die uit Doornik aangevoerd werd. Ook de meeste kerken werden in de 12de eeuw in steen herbouwd.

Figuur 35 Aanduidng van de tweede stadsomwalling op het kadasterplan (rood). De gekende patriciërswohnungen (Stenen) te Gent (blauw) (bron: Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).

In de loop van de 13de eeuw groeide de agglomeratie buiten haar eerste omheining. De stadsmagistraat, die sinds 1228 bestond uit een oligarchische top van drie groepen van dertien

mannen, de zogenaamd XXXIX die de macht stevig in handen hielden, streefde ernaar het grondgebied van Gent uit te breiden. In diezelfde eeuw nog wist men een aantal omliggende gronden, meestal door aankoop, te bemachtigen. Zo werden achtereenvolgens de zogenaamd waterwijk (ten noorden van de Ottogracht), het Terra Montium (ten zuidwesten van de Sint-Michielswijk), Overschelde, de "upstallen" (tussen Nieuwe en Oude Leie), de Oudburg, het "Ser Raas Gerechte" (tussen Coupure en Leie), het 's Borchgraven Gerechte (Briel, Burgstraat), de Muide en Marialand geannexeerd. Zo groeide Gent uit tot een enorme stad met een oppervlakte van 644 hectare, waarvan echter grote gebieden nog onbewoond bleven.

Sinds de tweede helft van de 13de eeuw was men bekommerd om de nieuwe aanwinsten van het omliggende af te sluiten. In 1254 werd een overeenkomst gesloten door de abt van Sint-Pieters en de schepenen om versterkingen op het grondgebied van het Sint-Pietersdorp op te richten. Bij de belangrijkste toegangswegen werden een aantal stadspoorten opgericht. Vermelden we in dit verband de Heuvelpoort en de Petercellepoort of Kortijkse poort, die op het grondgebied van het Sint-Pietersdorp opgetrokken werden; de Koepoort en de Steenpoort bij het Arteveldeplein; de Vijfwindgatenpoort, later vervangen door de Keizerpoort, aan het einde van de Lange Violettenstraat; de Sint-Lievenspoort op het kruispunt van de Sint-Lievenslaan en Keizersvest; de Brugse poort en Muidepoort aan de noordoostgrens van de stad; de Spitaalpoort en Dendermondse poort op het grondgebied van de Sint-Baafsabdij en tenslotte nog de Antwerpse of Geuzenpoort, die pas in de 16de eeuw opgericht werd. De vestingen zelf vormden in feite geen aaneengesloten omheining. Men rekende immers op de moerassige gronden rond de stad die door de bouw van sluizen bij eventuele aanvallen onder water konden gezet worden. Deze sluizen werden op het einde van de 13de eeuw opgericht; de voornaamste waren het Braamgat aan de Opperschelde, het Kuipgat aan de Leie en de Grote Spei aan de Nederschelde. De nieuwe vestingen liepen langs de Leie in het zuidwesten, de Waldam en de Vogelenzanggracht in het westen en noordwesten, terwijl de Muide in het noordoosten door een vest werd ingesloten. In het oosten werd het Sint-Baafsdorp afzonderlijk omheind. In het zuidoosten werden de nieuwe stadsgronden omgeven door de Schepenvijver in 1254, het Klein Scheldeken in 1325, en een gracht tussen de Keizerpoort en de Sint-Lievenspoort, in 1378-84 gegraven. Daarbij hoorde de Hoge Vest, die liep van Heuvelpoort naar de Bijloke ten zuiden van het Sint-Pietersdorp.

Figuur 36 Panoramisch plan van Gent uit 1534. (bron: Lukas - Art in Flanders VZW, photo Hugo Maertens)

Toen aan de hegemonie van het patricisch bewind een einde werd gesteld, werden ook de ambachtslieden bij het bestuur van de stad betrokken. In 1301 werd door de ordonnantie van Senlis een nieuw schependom ingesteld, dat voortaan zou bestaan uit twee dertientallen, die de benaming kregen van schepenen van de keure en schepenen van de gedele. Deze schepenen met verschillende bevoegdheden beschikten elk over een eigen schepenhuis. In de eerste helft van de 14de eeuw werd ook het Belfort, symbool van de stedelijke macht, opgericht. De groei van Gent werd echter gedeeltelijk ontredderd door tal van oorlogen en beroeringen op sociaal vlak. Door de concurrentie van onder meer Brabant en Engeland verloor Gent zijn unieke handelspositie op het gebied van de lakennijverheid. De eeuw van de Arteveldes betekende een eeuw van strijd voor de onafhankelijkheid van Vlaanderen ten opzichte van Frankrijk, waarbij Gent een grote rol speelde.

Ook onder de dynastie van de Bourgondiërs kwam het particularistische Gent herhaaldelijk in botsing met het centrale bestuur. Ondanks alle tegenslagen en vernederingen bleef Gent een belangrijke rol spelen op gebied van handel, nijverheid en kunst. De graanhandel en de linnennijverheid bloeiden, terwijl ook tal van nieuwe gebouwen opgericht werden. Naast prachtige gildenhuisen en hallen, verrees onder meer ook het nieuwe, groots opgezette

laatgotische schepenhuis, dat echter onvoltooid zou blijven. Om de gebouwen op te trekken werd Lediaanse kalkzandsteen aangevoerd uit de omgeving van Gent, gekenmerkt door een goudbruine kleur.

Gent heeft het uiteindelijk moeten afleggen tegen de in Gent geboren Karel V, die door de Karolijnse Concessie in 1540 de economische, sociale en politieke structuur van de stad grondig wijzigde. De privileges van de ambachten, die verstarring in de hand werkten, werden opgeheven. De bouw van een dwangburcht, het Spanjaardkasteel, werd bevolen op de plaats waar de Sint-Baafsabdij lag, waardoor het grootste deel van deze belangrijke abdij en het dorp daar rond verdween. De tweede helft van de 16de eeuw werd gekenmerkt door de godsdienstoorlogen, waarin Gent wederom een belangrijke rol zou spelen. De stad kende een calvinistisch bewind van 1577 tot 1584, met als belangrijkste figuren Hembyze en Ryhove. In deze periode werd een nieuwe gebastioneerde omheining rond Gent aangelegd. De eerste werken startten in 1572, maar de belangrijkste werden sinds 1577 uitgevoerd. Men volgde hierbij grotendeels de lijn van de tweede omheining maar in het oosten kwam men dichterbij de stad en nam men de bewaard gebleven delen van het Spanjaardskasteel op in de versterking. Deze omheining had de karakteristieke driehoekige vorm die het Gentse grondgebied zou blijven typeren tot het einde van de 18de eeuw.

Figuur 37 Plan uit 1649, Flandria Illustrata Sanderus (bron:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Ghent,_Belgium_-_Map_1649.jpg).

Het bevolkingscijfer was tegen het einde van de 16de eeuw sterk gedaald tot 30.000 inwoners, onder meer te verklaren door het grote aantal uitwijkelingen om religieuze en economische redenen. In de 17de eeuw kende Gent een langzame heropleving, die duidelijk weerspiegeld werd in het stijgende bevolkingscijfer dat in 1690 terug tot 52.000 geklommen was. Vele kloosters vestigden zich in de stad, en kerken en openbare gebouwen werden opgericht of hersteld. Daardoor ontwikkelde zich een intensieve bouwbedrijvigheid, die aangewakkerd werd door het beleid van de aartshertogen Albrecht en Isabella. In deze periode werd het versteningsproces van de woonhuizen, dat reeds sinds de 16de eeuw door toelagen gestimuleerd werd, intensief doorgevoerd. Gent telde in de 17de eeuw circa 7.000 huizen en 500 straten. Het begin van de 18de eeuw betekende eerst een achteruitgang door de nasleep van de oorlogen tegen Lodewijk XIV, doch weldra volgde weer een tijdperk van betrekkelijke bloei onder het Oostenrijks bewind (1714-1792). Onder het centraliserende beleid van Maria Theresia werden handel en nijverheid gestimuleerd. De eerste fabrieken werden opgericht en een nieuwe handelaarsklasse

ontwikkelde zich. Zij werden de opdrachtgevers voor de bouw van een aantal statige herenhuizen in het centrum van de stad. Op het einde van de 18de eeuw werden door verschillende verordeningen van Jozef II een aantal kerkelijke instellingen afgeschaft en werd ook een aanvang gemaakt met de ontmanteling van de stadsomheining. In 1786 werden bij een volkstelling 48.409 inwoners geteld.

In 1789 brak de Franse Revolutie uit en in 1794 kwamen geheel de Zuidelijke Nederlanden tot 1814 onder Frans gezag te staan. Dit betekende een grondige wijziging van maatschappij en instellingen. Gent werd de hoofdstad van het Scheldedepartement, één van de negen Franse departementen die in 1795 in de Zuidelijke Nederlanden opgericht werden. De eerste periode van deze overheersing was vrij brutaal en gericht tegen de katholieke clerus en adellijke grondbezitters. Vele kerken en kloosters werden als nationaal goed verkocht of gesloopt. Op de vrijgekomen gronden verrezen later nieuwe, burgerlijke gebouwen. Onder Napoleon I werd de stad verder ontmanteld. De katoennijverheid, met Lieven Bauwens als promotor, kende een snelle ontwikkeling. De constante toename van de bevolking had een vermeerdering van de bebouwde oppervlakte tot gevolg.

Het Hollands bewind onder koning Willem I (1814-1830) was vrij gunstig voor Gent. Door de stichting van de rijksuniversiteit in 1816 werd Gent een nieuw element rijker, dat niet alleen op geestelijk en intellectueel, maar ook op bouwkundig gebied een sterke stempel op deze stad zou drukken. Tevens werd de economie sterk gestimuleerd waardoor de hogere burgerij zich orangistisch opstelde en verzet bood tijdens de Belgische Omwenteling.

Na de aanvankelijke moeilijkheden bij de stichting van België, veroorzaakt door de sluiting van de Schelde en het kanaal van Terneuzen en het verlies van overzeese afzetgebieden, ging de onstuitbare groei van Gent verder. Door de uitbreiding van de katoen- en vlasnijverheid werd Gent één van de leidende textielcentra van Europa. De bevolking kende een snelle aanwas en verdubbelde haar aantal inwoners op 60 jaar tijd (155.000 in 1890). Arbeiderswijken (beluiken) en fabrieken werden op de nog onbebouwde ruimten opgericht terwijl de stad zich verder ging uitbreiden tot de randgemeenten.

Het stadscentrum onderging op het einde van de 19de eeuw een aantal wijzigingen. Door het zogenaamd Zollikofer-De Vigneplan, uitgevoerd na 1883, werd voorzien in een rechtstreekse verbinding tussen het centrum van de stad en het nieuwe Zuidstation. Daartoe werden de Limburg- en Vlaanderenstraat aangelegd. Een gedeelte van de Reep, van de Brabantdam tot het Geraard Duivelsteen werd overwelfd, het Prof. Laurentplein en de Henegouwenstraat werden

afgelijnd. Ook de Oude Schelde werd drooggelegd, waardoor de Kuiperskaai en de Oude Scheldestraat ontstonden. Talrijke historische waterwegen en wallen werden gedempt (Ottogracht, Houtlei, Plottersgracht, Schipgracht).

Onder burgemeester Emile Braun (1895-1920) werd de oude binnenstad grondig "gesaneerd". Dat wil zeggen dat het oude stratennet door de afbraak van hele huizenblokken veranderd werd. Het Sint-Baafsplein en het E. Braunplein werden gecreëerd terwijl de belangrijkste gebouwen, het Belfort, de Lakenhal, het Gravensteen, de Sint-Niklaaskerk en de Sint-Baafskathedraal werden vrij gemaakt van aanbouwen. De monumentale Sint-Michielsbrug werd over de Leie aangelegd. Tevens werden in het vooruitzicht van de wereldtentoonstelling van 1913 een aantal restauraties van belangrijke monumenten doorgevoerd.

4.5.2. HET PLANGEBIED BINNEN HET AREAAL VAN HET PRINSENHOF

In dit deel wordt de historiek van het Prinsenhof en de plaats van het plangebied binnen dit Prinsenhof met behulp van kaartmateriaal besproken.

4.5.2.1. Historiek

11de -12de eeuw

Over de vroegste ontwikkeling van het Prinsenhof is weinig geweten. Het plangebied ligt namelijk ter hoogte van een moerassig gebied, de Wondelgemmeersen, en lijkt door deze topografische ongunstige ligging weinig geschikt voor bewoning.¹¹ De oudste gegevens gaan terug tot de 11de -12de eeuw en gaan gepaard met de inplanting van een adellijk mottekasteel. Het latere Prinsenhof is ontstaan uit een goed, bekend als de Wal, *le Wal* of het Hof ten Walle. In 1231 wordt dit omschreven als een land met wal en voorhof, gelegen tussen het Gravensteen en Wondelgem. Waarschijnlijk kent deze structuur al een vroegere oorsprong. Het mottekasteel was een omwalde ophoging of motte, met een houten of stenen toren, en een voorhof, eveneens vaak omwald. Het landschap van de Wondelgemmeersen liet geen andere keuze. Men moest diepe, brede grachten graven om hoger gelegen, bewoonbare eilanden te kunnen realiseren. De motteheuvel of het opperhof vertegenwoordigde de adellijke, residentiële en/of militaire betekenis van de site. Het meestal lagere, maar ook opgehoogde en omwalde voorhof bood plaats aan dienstgebouwen, voorraadkamers, ambachtelijke bedrijvigheden en verblijf voor het personeel, soms ook een hal, een huis en een kapel voor de eigenaar-bouwheer en zijn familie.

¹¹ LALEMAN M.C., 2001, p. 202.

Mottekastelen worden vooral geassocieerd met de adel wiens macht op territorialiteit was gericht.¹²

In 1064 werd het gebied (bekend onder de naam '*s Burggraven gerechte*') van het latere Prinsenhof door graaf Bouwdewijn V (1035-1067) in leen gegeven aan een burggraaf. Het instellen van de functie van burggraaf of *castellanus* maakte deel uit van de reorganisatie van het graafschap Vlaanderen in de 11de eeuw. Dat een burggraaf van Gent in zijn eigen rechtsgebied buiten de toenmalige handelsstad Gent en op enige afstand van het grafelijke kerndomein, het Gravensteen, een mottekasteel oprichtte, paste in de algemene ontwikkeling van wat toen in Noordwest-Europa gangbaar was.

Via kaartmateriaal kon de locatie van de motte met omwalling en het voorhof gelokaliseerd worden. De motte bevindt zich net ten zuiden van de Simon de Mirabellostraat en een gedeelte onder de straat. Het voorhof met de dienstgebouwen lag vermoedelijk op de plaats van het latere kerneiland.¹³

Figuur 38 Situering en reliëfweergave van de motte onder de Simon de Mirabellostraat en de bebouwing ten zuiden van de straat. (bron: LALEMAN M.C. & STOOPS G., 2000, p. 17.)

¹² Ididem.

¹³ LALEMAN M.C. & STOOPS G., 2000, p. 16.

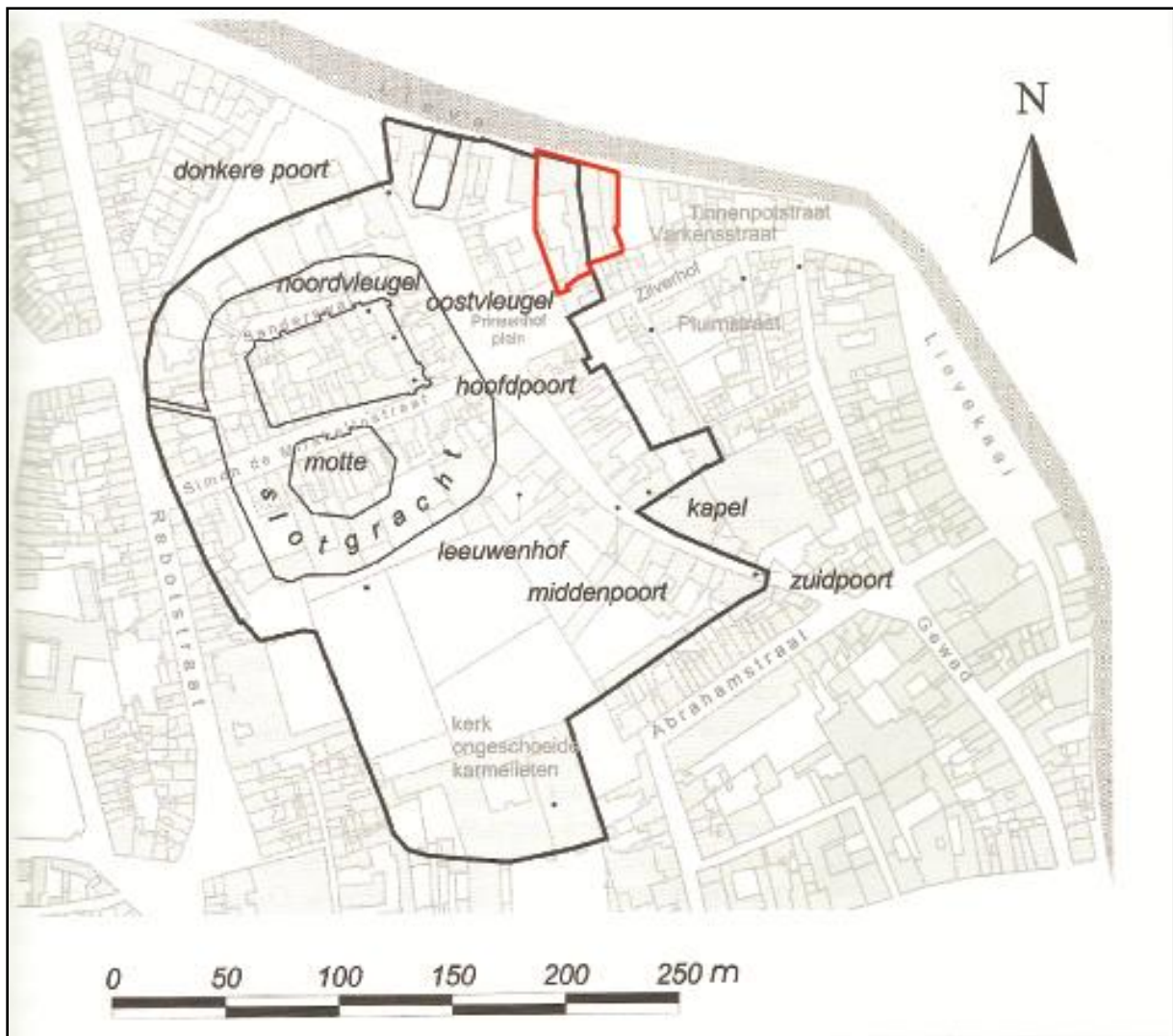
13de eeuw

In de eerste helft van de 13de eeuw werd de wal aangekocht door Alexander Braem, een telg uit een bekende Gentse familie van erfachtige lieden, kooplui en schepenen. Het is een mooi voorbeeld waarbij de adel, vaak uit geldgebrek, een deel van haar bezittingen diende te verkopen, meestal aan kapitaalkrachtige erfachtige lieden die zich vereenzelfdigden met de adel. Braem liet zich 'ridder' noemen en wijzigde de familienaam in Sersanders. Alleen de straatnaam Sanderswal, de straat die in de 19de eeuw als 'Cul de sac de la Cour' op de noordelijke slotgracht werd aangelegd, herinnert nog aan hun aanwezigheid.¹⁴

In het midden van de 13de eeuw werd een kanaal, de Lieve, gegraven die de verbinding tussen Gent en de Zwinhaven aan de Noordzee tot stand zou brengen. Het kanaal zou via een zijtak Damme bereiken. Hoe de werken vanuit Gent werden georganiseerd is nog onduidelijk. Waarschijnlijk werd er optimaal gebruik gemaakt van de bestaande waterlopen. In Gent werd een Leie-arm aangepast (tracé tussen het Gravensteen en de Molenaarstraat). Een gedeelte werd gegraven, namelijk het deel dat zich thans tussen de Molenaarstraat en het Rabot bevindt. Dit tracé doorkruiste aanvankelijk het grafelijk domein, aan de noordzijde van de Lieve werd een gedeelte van het grondgebied afgescheiden. De Lieve als noordgrens is dus geen toestand die tot de oudste fase van het Prinsenhof teruggaat.¹⁵

¹⁴ LALEMAN M.C. & STOOPS G., 2000, p. 16-17.

¹⁵ LALEMAN M.C. & STOOPS G., 2000, p. 18.

Figuur 39 Situering van de belangrijkste onderdelen van het Hof ten Walle ten opzichte van het hedendaagse kadasterplan met aanduiding van het projectgebied (rood). (bron: GELAUDE F., HELSKENS M., LALEMAN M.C., LAPORTE D. & STOOFS G., 2000, p. 27.)

14de eeuw

In 1323 ging de Wal over van de erfgenamen van de Sersanders op Simon de Mirabello, zoon van een steenrijke geldwisselaar. Uiteindelijk werd hij vermoord in 1346 nadat hij duidelijk Jacob van Artevelde had gesteund tegen het grafelijke en Franse gezag. Wat Simon de Mirabello deed met het verworven Hof ten Walle is niet duidelijk. Hij resideerde veel in Gent en woonde in een stenen huis *Ser Symoenssteen*, tussen de Burgstraat en de Abrahamstraat.

Belangrijk in het verhaal is het gegeven dat vrij veel stukken grond van het Hof ten Walle werden geprivatiseerd. Het ging om ondermeer de terreinen tussen de Abrahamstraat en de omheining van het Hof. Aan de oostzijde ging het om het deelgebied waarin het Zilverhof, de

Pluimstraat, de Varkensstraat en de Tinnenpotstraat werden getrokken. Aan de westzijde ging het om het gebied tussen het Sint-Elisabethbegijnhof en de omheining van het Hof.¹⁶

Graaf Lodewijk van Male (1346-1384) vond het Hof ten Walle het ideale uitgangspunt voor de oprichting van een *castrum*, een opvolger van het sterk verouderde Gravensteen. In 1366 werd het Hof ten Walle dé residentie van de graven van Vlaanderen, ten koste van het Gravensteen. Er vonden vermoedelijk belangrijke verbouwingen plaats maar hoe die realisatie moeten voorgesteld worden is koffiedik kijken. Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat de hoofdpoot die vanaf het voorhof toegang gaf tot het grote binnenplein ontwikkeld is uit de 14de eeuwse donjon. Het complex hal, *antichambre* en kapel kunnen grotendeels in de late 14de eeuw tot stand zijn gekomen.

Wat de bouwkundige inbreng van Filips de Stoute (1383-1404) en Margareta van Male was is nog minder geweten. Wel is geweten dat twee topkunstenaars A. Beauveneu en M. Broederlam werkzaam waren in het Hof ten Walle. Ook een bekend glasmaker werd vergoed voor het realiseren van glasramen voor het paleis. Uit deze, weliswaar schaarse bronnen, blijkt dat het Hof ten Walle een goed georganiseerd adellijk paleis was met Franse levensstijl en internationale culturele inbreng.¹⁷

15de eeuw

Uit het onderzoek van de geschreven bronnen voor de 15de eeuw blijkt dat de grote Bourgondische bouwheren voor het Gentse hof niet vanuit een nihilsituatie vertrokken, maar het bestaande paleis, zoals in de 14de eeuw reeds werd hervormd door Lodewijk van Male, ingrijpend hebben aangepast. De geschreven bronnen geven aan dat vooral Filips de Goede de grote bouwheer was van het Hof ten Walle en dat hij verantwoordelijk was voor de best gedocumenteerde bouwcampagnes gedurende de 15de eeuw. In de talrijke bronnen werd ook vermelding gemaakt van het oudste deel van de site: de motte. Hieruit kan deels afgeleid worden hoe dit onderdeel van het Hof ten Walle gebruikt werd in de 15de eeuw. Zo was er in 1418-1420 sprake van een duiventil in een huis op de motte.¹⁸ Mogelijk, en dit wordt eveneens bevestigd door de cartografische bronnen die uit latere periodes beschikbaar zijn, maakte het opperhof van de motte geen deel uit van het kasteel opgericht ter hoogte van het voor- of neerhof, maar fungeerde het eerder als een onderdeel van de omliggende bijgebouwen en tuinen.

¹⁶ LALEMAN M.C. & STOOPS G., 2000, p. 20.

¹⁷ LALEMAN M.C. & STOOPS G., 2000, p. 23.

¹⁸ ERVYNCK A., 2000, P. 118.

16de eeuw – 17de eeuw

Volgens de overleveringen zou Keizer Karel in 1500 het levenslicht gezien hebben in het Hof ten Walle, vanaf dan het Prinsenhof genoemd. Het gevoerde onderzoek over het Prinsenhof leverde zeer weinig informatie op over de (bouw)activiteit gedurende de 16de eeuw. De bouwkundige resten die tot op heden werden geïnventariseerd, laten vermoeden dat er weinig structurele ingrepen waren en dat het paleis als geheel nagenoeg bleef functioneren zoals dit in de 15de eeuw het geval was. Eenzelfde beeld kan trouwens geschetst worden voor het verblijf van de aartshertogen Albrecht en Isabella in het begin van de 17de eeuw.¹⁹

Uit de 16de eeuw dateert een eerste kaart namelijk de kaart van Jacob van Deventer (1505-1575). Tijdens de tweede helft van de 16de eeuw vervaardigde de cartograaf Jacob van Deventer in opdracht van de Spaanse koning Filips II de plattegronden van meer dan 220 steden van de Nederlanden. In de meeste gevallen gaat het om de oudste cartografische weergave van deze steden die vandaag nog wordt bewaard. Deze documenten bieden ons dus een getuigenis over de steden in onze gewesten zoals ze er voor stonden op het einde van de middeleeuwen. Op deze kaart uit 1559 staat het Hof ten Walle afgebeeld als een vierkant kasteel omringd door een vrij brede gracht. Ter hoogte van het plangebied is bebouwing (uit steen?) weergegeven. Ten noorden van deze bebouwing bevindt zich een open ruimte die reikt tot aan de Lieve.

Op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1572 staan er huizen afgebeeld aan de Lieve. Aan de westelijke zijde van het terrein bevindt zich een open ruimte. Ook tussen de woningen gelegen aan de Lieve en de woningen ter hoogte van het Zilverhof is er een open ruimte. Van zuid naar noord loopt pal door het plangebied een grens, vermoedelijk de noordoostelijke begrenzing van het Hof ten Walle. De kaart van 1612 van de hand van Lodovico Guicciardini, een Italiaans Nederduitse koopman, humanist en geschiedschrijver, is gebaseerd op de kaart van Braun en Hogenberg. Het geeft een zelfde beeld weer van huizen langs de Lieve en het Zilverhof. Ook de grens van het Hof ten Walle ter hoogte van het plangebied staat afgebeeld.

Op de kaart van Sanderus uit 1641 zijn woningen te zien langs het Zilverhof. Op het zuidelijke deel van het plangebied worden tuinen afgebeeld met een noordelijke begrenzing. Ter hoogte van deze begrenzing wordt een klein gebouwtje weergegeven. Een zelfde situatie is te herkennen op de kaart van Hondius (1641).

¹⁹ CHARLES L., DE VUYST W., ERVYNCK A., EVERAERT G., LALEMAN M.C. & LAPORTE D., 2000, p. 201.

Het plan van Pierre Paul Mercx uit 1649 werd opgesteld naar aanleiding van een geplande privatisering van een deel van het Prinsenhof. De opbrengst was bedoeld voor het delgen van renten en hypotheken op de vorstelijke domeinen in Braine-le-Comte en Halle. De verkoop had enkel betrekking op de gebouwen en terreinen die buiten het kerneiland waren gelegen.

Op het plan is te zien dat het westelijke gedeelte van het plangebied zich situeert ter hoogte de van de 'Maison et jardin du jardinier' en dat het zich binnen het areaal van het prinselijk Hof ten Walle bevindt. Het huis van de hovenier is te situeren onder de zuidelijk gelegen percelen langs het Zilverhof. De tuin, die wel binnen het plangebied valt, omvat een noord-zuid georiënteerde open ruimte (tuin en enkele groentebedden) die tot aan de Lieve rijkt. De westbegrenzing van deze tuin is een muur. Wat de oostelijke begrenzing van deze tuin, en dus ook het Prinsenhof, betreft lijkt dit eerder een haag voor te stellen. Ook langs de Lieve wordt een muur weergegeven met centraal een doorgang. Een pad leidt centraal op het perceel van het huis naar de Lieve. Langs de Lieve leidt een ander pad naar de noordoostelijke hoek (naar een zithoek?). Verder naar het oosten wordt een aanzet van bakstenen muren (woningen?) weergegeven langs de Lieve. Het oostelijke gedeelte van het plangebied valt buiten het doelgebied van het plan van Mercx en wordt aangeduid als 'Voisinaiges'.

Het huis van de hovenier nr. 25 wordt te koop gezet. Koop 25 was de woning van meester Gillis le Roy, hovenier van Zijne Majesteit, en omvatte een huis met keuken, salet, kamer, kantoor en een zeer mooi erf met nog andere aanhorigheden, namelijk een brouwerij en de stenen trap in de tuin achter aan de Lieve. De breedte aan de straat bedroeg 16,5 meter, de totale lengte 71,5 meter. Koper werd Monsieur Primo, controleur van de vorstelijke licenties te Gent voor 5010 gulden.²⁰

Hoe het Prinsenhof er uit zag is goed geïllustreerd in de *Flandria Illustrata* van Sanderus. Het bestond uit een omgracht opperhof met een grote toegangspoort en drie ongelijke vleugels en een volledig ommuurd domein met neerhof en twee poorten. Op het neerhof bevond zich ook het befaamde leeuwenhof, die tot in de 17de eeuw in gebruik bleef.²¹

²⁰ CHARLES L., DE VUYST W., ERVYNCK A., EVERAERT G., LALEMAN M.C. & LAPORTE D., 2000, p. 207.

²¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/301347>

Figuur 40 Kaart van Jacob van Deventer uit 1559 met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/Ghent_by_Jacob_Van_Deventer%2C_BN_1.jpg).

Figuur 41 Kaart van Georg Braun en Frans Hogenberg uit 1572. Het plangebied is rood omcirkeld, het noorden bevindt zich linksonder. (bron: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/braun1582bd1/0041?sid=f648c0e2a68852046ac668004d4d6320>)

Figuur 42 Kaart van Lodovico Guicciardini uit 1612. Het plangebied is rood omcirkeld. Het noorden bevindt zich linksonder. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Map_of_Ghent_by_Guicciardini.jpg).

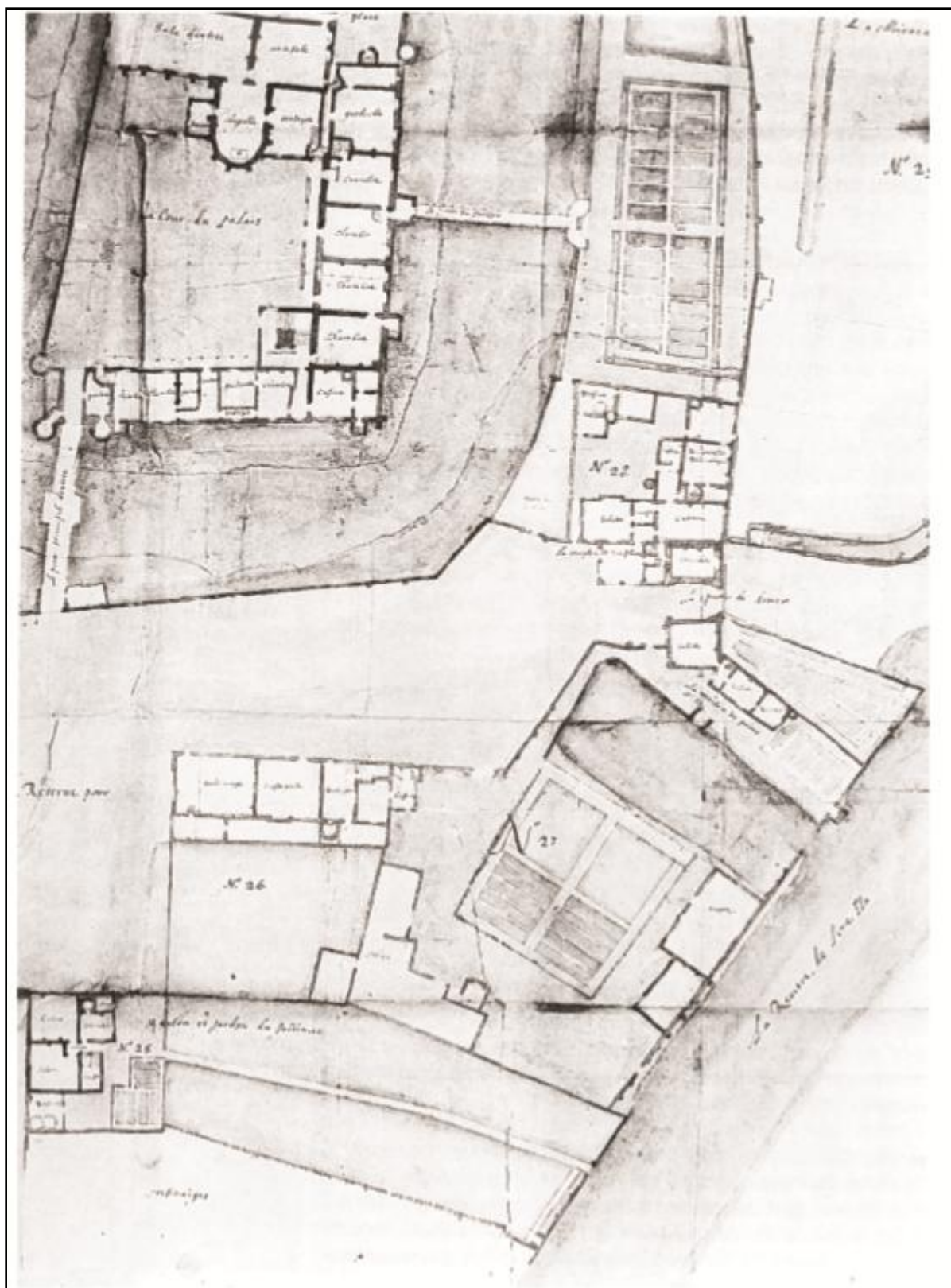
Figuur 43 Kaart van Sanderus (1641). (bron: <https://www.architectural-review.com/Journals/8/Files/2010/5/28/Ghent.jpg>)

Figuur 44 Kaart van Hondius (1641) (bron: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7f/Map_of_Ghent_by_Hondius.jpg).

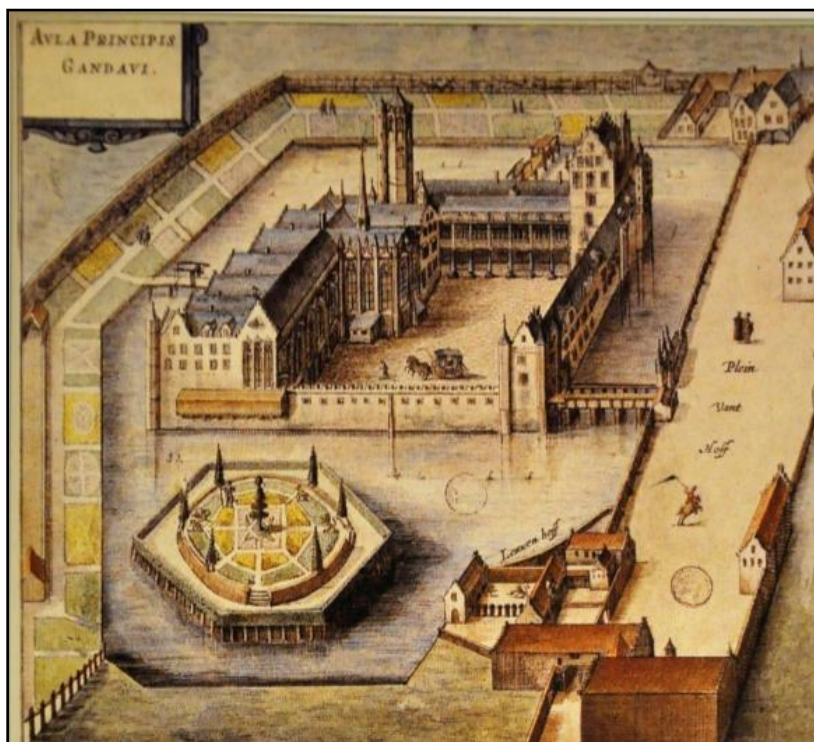
Figuur 45 Plattegrond van P.P. Mercx (1649) van het Prinsenhof (bron: GELAUDE F., HELSKENS M., LALEMAN M.C., LAPORTE D. & STOOPS G., 2000, p. 140.)

Figuur 46 Uitsnede uit het plan van P.C. Mercx. Het noorden bevindt zich rechts. (bron: S.N., 2016, p. 6.)

Figuur 47 Plan van Mercx (1649) geprojecteerd op het kadasterplan (bron: STOOPS G., 2016)

Figuur 48 Illustratie van het Prinsenhof in *Flandria Illustrata*. (bron: GELAUDE F., HELSKENS M., LALEMAN M.C., LAPORTE D. & STOOPS G., 2000, p. 24).

18de eeuw

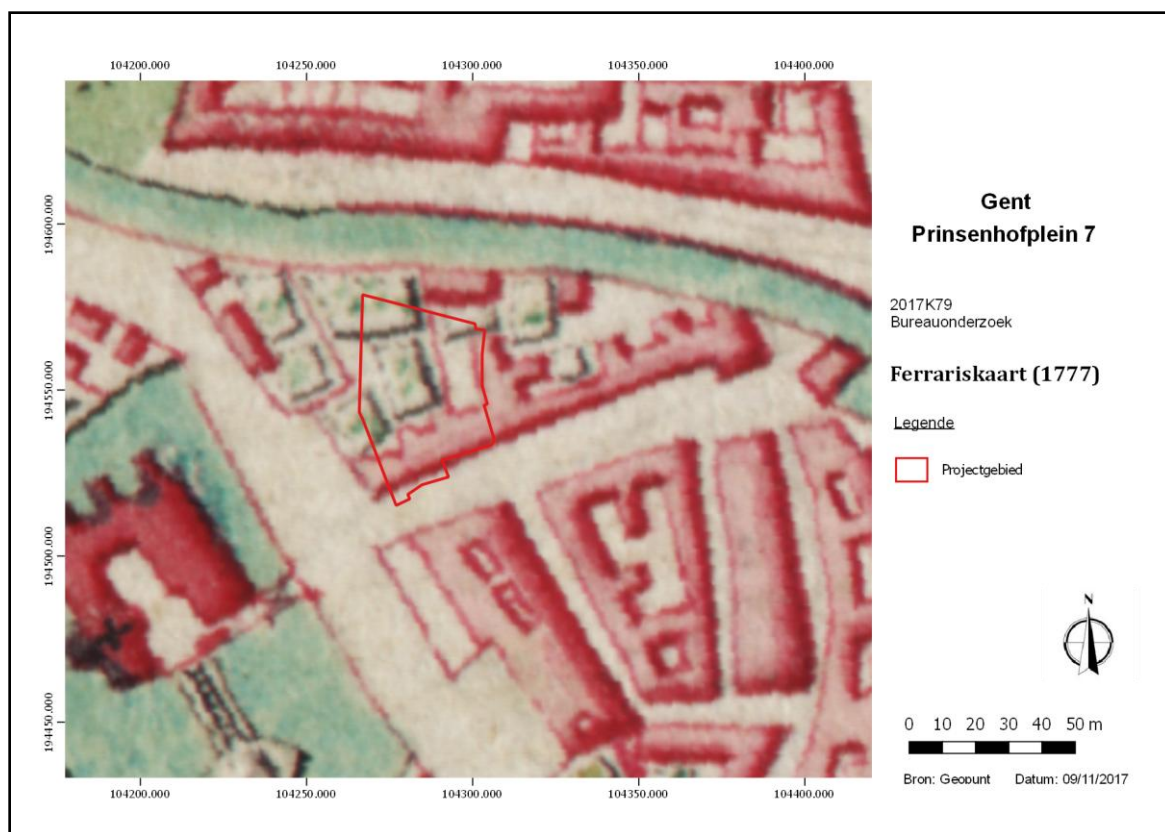
Uit deze periode zijn weinig iconografische bronnen voorhanden. In het begin van de 18de eeuw is de situatie nog dezelfde als in de voorgaande eeuw.

In 1777 werden grote delen van het Prinsenhof opgedeeld en te koop gezet. Op de Ferrariskaart uit 1777 (de projectie moet iets naar het noorden worden verschoven) worden ter hoogte van het plangebied in het oostelijke deel tuinen weergegeven. Centraal bevindt zich een grens (grens Prinsenhof). In het noordoosten, oosten en ten zuiden wordt bebouwing weergegeven met daartussen open ruimte (achtererven). De Ferrariskaart is de laatste kaart waarop het Prinsenhof met het in de slotgracht nog aanwezige motte-eiland, wordt weergegeven. Op het einde van de 18de eeuw en de 19de eeuw wordt het plangebied en ook het Prinsenhof verder verkaveld.

Op het plan van Goethals uit 1796 is de slotgracht gedempt. Een duidelijker en gedetailleerder plan voor het plangebied is het plan van Louis de Vreese uit 1799. Op dit plan is bewoning te zien op het zuidelijke deel van het plangebied, langs het Zilverhof. Ook op het oostelijke deel lijkt bebouwing aanwezig te zijn. Het noordelijke deel van het plangebied lijkt ingenomen door tuinen. Deze tuinen reiken tot aan de Lieve.

Figuur 49 Plan van Tindal (1708) met aanduiding van het plangebied. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Map_of_Ghent_by_Tindal.jpg).

Figuur 50 Ferrariskaart uit 1777 met aanduiding van het plangebied (bron: geopunt).

Figuur 51 Plan van Goethals uit 1796 (bron: http://alteagallery.com/stock_detail.php?ref=7712).

Figuur 52 Plan van Louis de Vreese (1799) (bron:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Ghent_by_Louis_De_Vreese_in_1799.jpg).

19de eeuw²²

Op een mutatieschets uit 1833 staan op het linker, westelijke deel van het plangebied (perceel 3563t) drie gebouwen afgebeeld. Wat de functie van deze gebouwen was, is niet duidelijk. Vermoedelijk gaat het om (semi)industriële gebouwen. Op volgende mutatieschetsen kan worden vastgesteld dat de gebouwen/huizen verschillende keren worden verbouwd. De linkerwoning wordt volgens de kadastrale legger zelfs herbouwd in 1847. De werken gaan steeds gepaard met het verleggen van de perceelgrenzen.

De situatie in het rechtergedeelte van het plangebied (perceel 3561e) kan gevolgd worden op een mutatieschets van 1830-1901. Het is voornamelijk sinds 1830 dat de Lusttuinen gelegen tussen de Korte Zilverstraat (huidige Zilverhof) en de Lieve worden volgebouwd met hoofdzakelijk industriële en semi-industriële bestemmingen, De mutatieschets van 1830 laat

²² Grotendeels overgenomen uit S.N., 2016, *Historisch onderzoek Prinsenhofplein 7*, a154 Architecten.

ook elf huisjes zien die gebouwd zijn op het perceel tussen de huizenrij van de Korte Zilverstraat en de Lieve, hierbij herkennen we ook het waterstraatje naar de Lieve. De bouw van deze woningen is terug te vinden in een bouwaanvraag van 15 september 1829. 'Bebouwing van elf kleine woningen in het waterstraatje leidende naar het water genaamd de Lieve (St. Antoniuskaai) op den Grond en van de magazijnen afhangende van het huis nr. 28 in de Korte Zilverstraat bij het Prinsenhof, toebehorende aan Jean Chr. Servaes'.

Uit een gevelaanzicht kan worden opgemaakt dat de 11 woningen een gelijkvloerse verdieping hadden met een zadeldak. Elke woning had 1 deur en 1 raam. Op de bouwaanvraag is er ook een schaalverhouding getekend, daaruit kunnen we opmaken dat de volledig gevellengte ongeveer 34 meter bedraagt. Als we dit nameten op de opmetingsplannen komt dit nagenoeg overeen. Dit betekent dat elke woning slechts drie meter breed was. De kroonlijsthoogte bedraagt volgens het plan ongeveer 3,80 meter. Als slot is er ook een trap te zien naar de Lieve.

Een tweede bouwaanvraag volgt op 1 september 1830. Hierbij vraagt de heer Servaes Jean Charles (zelfde aanvrager als de bouwaanvraag van 1829) om twee ingang/openingen te mogen maken in de zijmuur van het huis in het waterstraatje. Hier is niet duidelijk of het gaat over de rechterzijmuur van het waterstraatje naar de aanpalende grond, of openingen in de zijmuur van het eerste of laatste huisje.

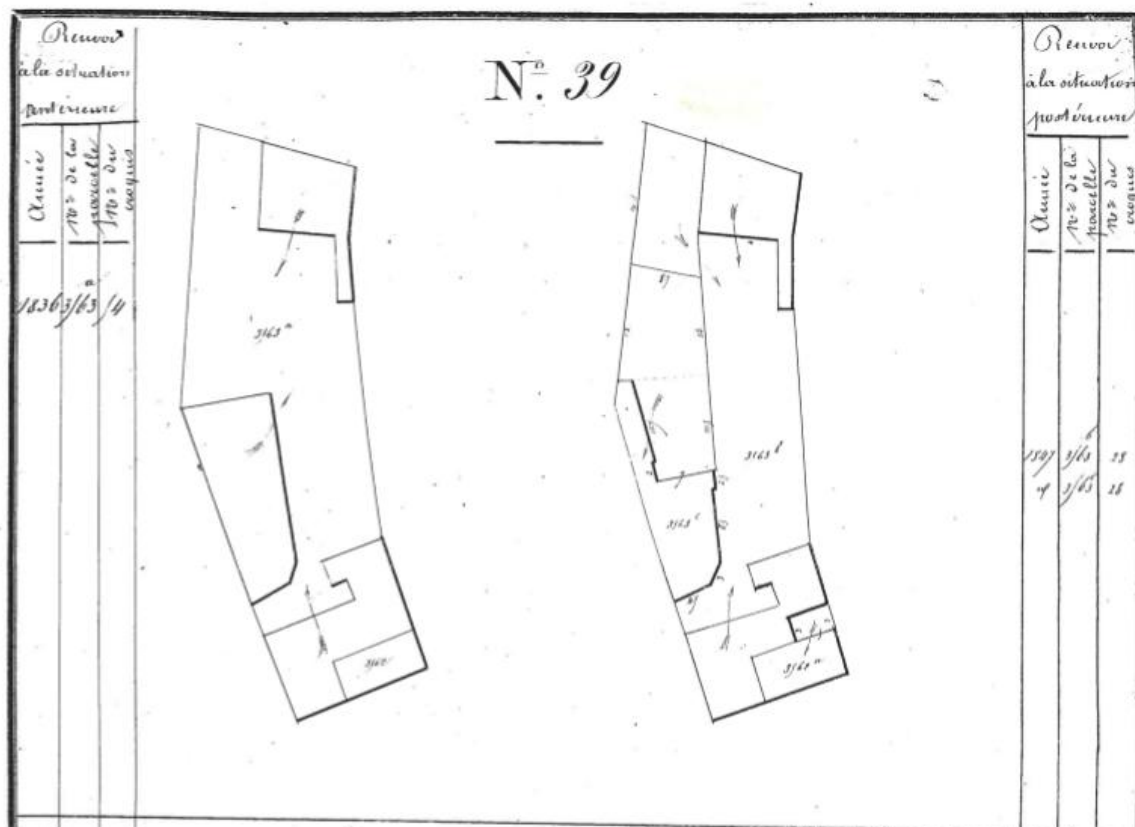
In 1901 worden de elf huisjes kadastraal samengevoegd en gemuteerd naar paardenstal en koetshuis, ook worden de perceelgrenzen aan de Korte Zilverstraat verder aangepast. Op de mutatieschets 1830-1901 merken we ook op dat bijna het volledige perceel is dichtbebouwd. In 1926 vindt er opnieuw een verkoop plaats. De nieuwe eigenaar is De Groote, een rijtuigmaker en overgrootvader van de huidige eigenaars. Hij koopt twee huizen in de Korte Zilverstraat 42 en 40 met achterliggende paardenstal en koetshuis. De Groote vormt de paardenstal terug om naar huis. Het is niet duidelijk over hoeveel huisjes het gaat. Volgens de huidige eigenaar is het huisje aan de Lieve in gebruik gebleven tot de jaren 1960.

Rond 1930 wordt het waterstraatje naar de Lieve aan de Korte Zilverstraat bebouwd zodat er geen verbinding meer is tussen het Waterstraatje en de Korte Zilverstraat. Op hetzelfde moment wordt ook het middelste stuk van de Waterstraat kadastraal toegevoegd aan de rechterbuur. Op heden is de historische afdruk van het Waterstraatje nog steeds zichtbaar in het parkje aan de 'Brug der Keizerlijke Geneugten'.

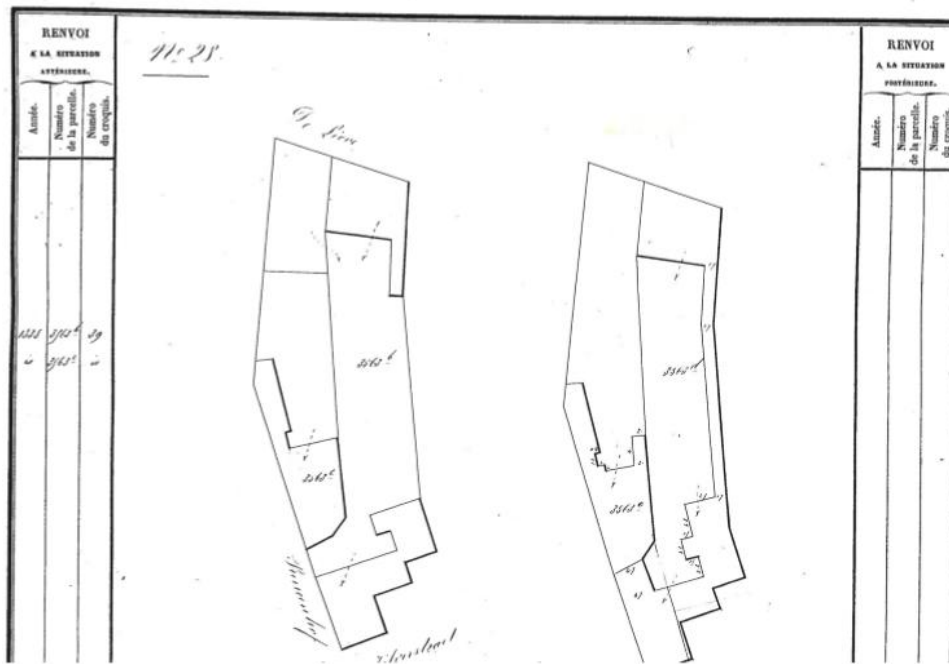
Op 14 december 1936 gebeurt er een openbare verkoping van Prinsenhofplein 7. De Groote koopt het huis en werkhuis van 'Enen mevrouw weduwe De Vuyst en consoorten voor 100.716 fr'.

Beide percelen zijn steeds meer verbonden met als resultaat dat we rond 1943 tot de huidige kadastrale indeling komen. De woning aan Prinsenhof met nummer F3563t en het binnengebied met nummer F3561e. In 1944 gebeurd er nog een bouwaanvraag voor 'het vernieuwen en verhogen der dakking boven een deel der werkhuizen' Uit de plannen kunnen we opmaken dat de zone van het oorspronkelijke linker perceel aan de Lieve wordt verbouwd. Deze constructie is tot op heden behouden gebleven.

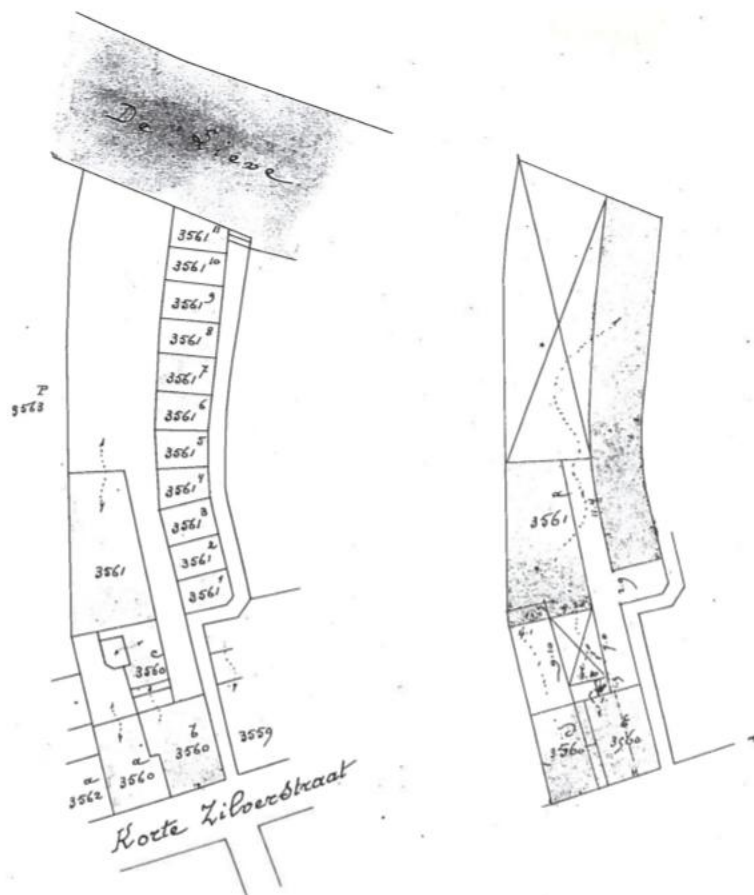
De orthofoto uit 1971 is niet van een goede kwaliteit. Het lijkt er op dat de situatie in dat jaar sterk gelijkend is aan de situaties zichtbaar op de orthofoto's uit 1990 en 2016. Op de orthofoto's uit 1990 en 2016 is er weinig verandering te zien. Enkel ten noordoosten, buiten het plangebied, valt op de er in 2016 een brug aanwezig is over de Lieve.

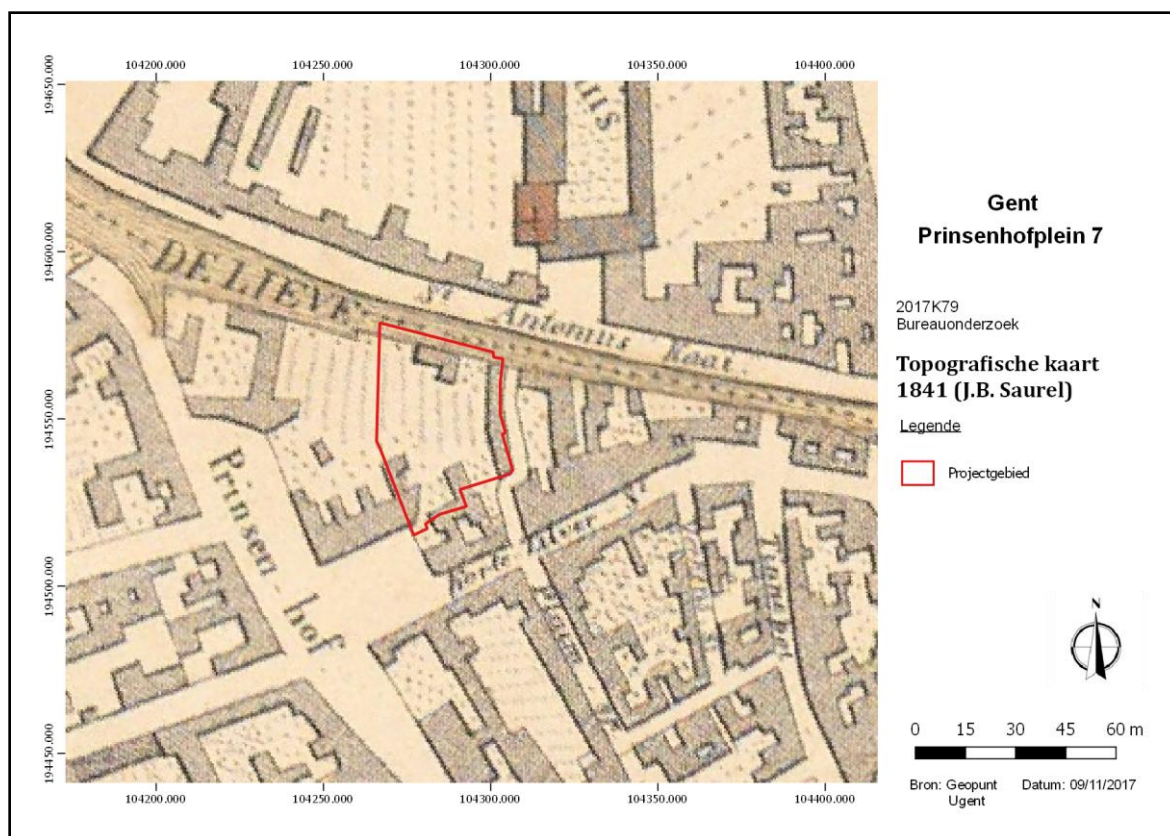
Figuur 53 Mutatieschetsen uit 1838. (bron: S.N., 2016, p. 7).

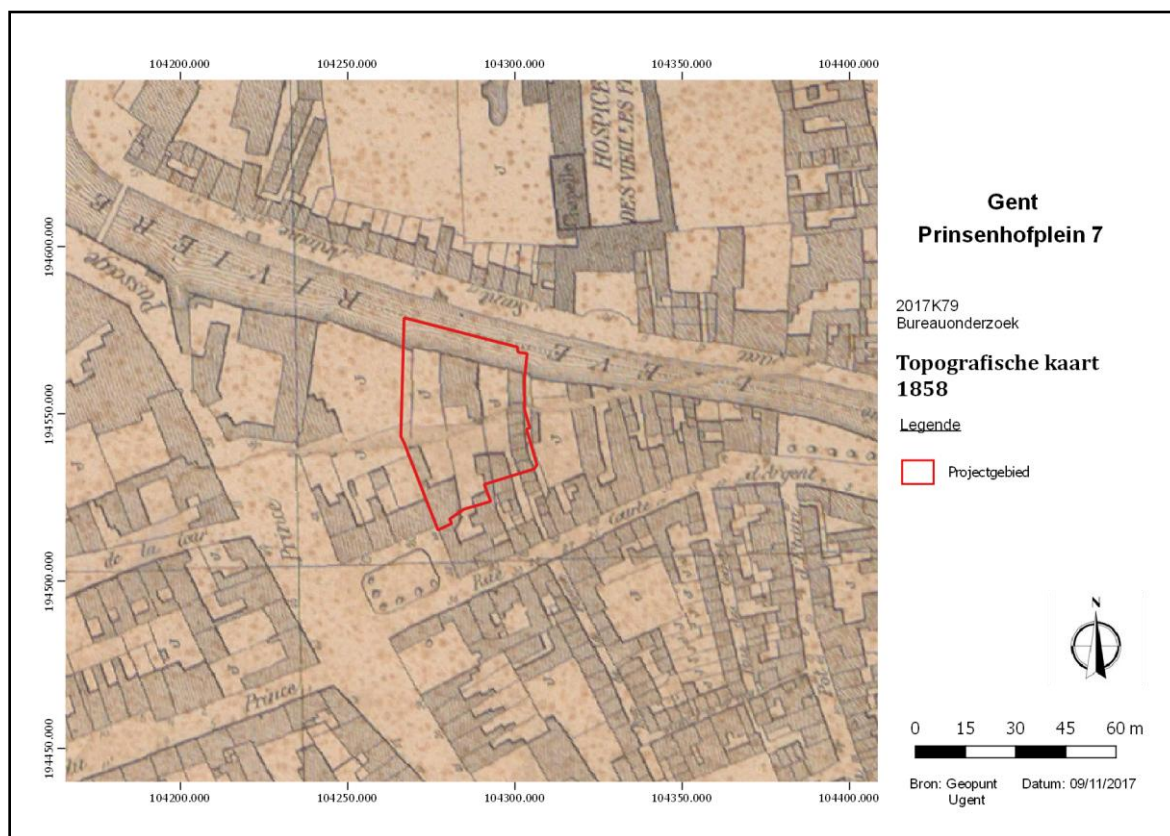
Figuur 54 Mutatieschetsen uit 1847. (bron: S.N., 2016, p. 7).

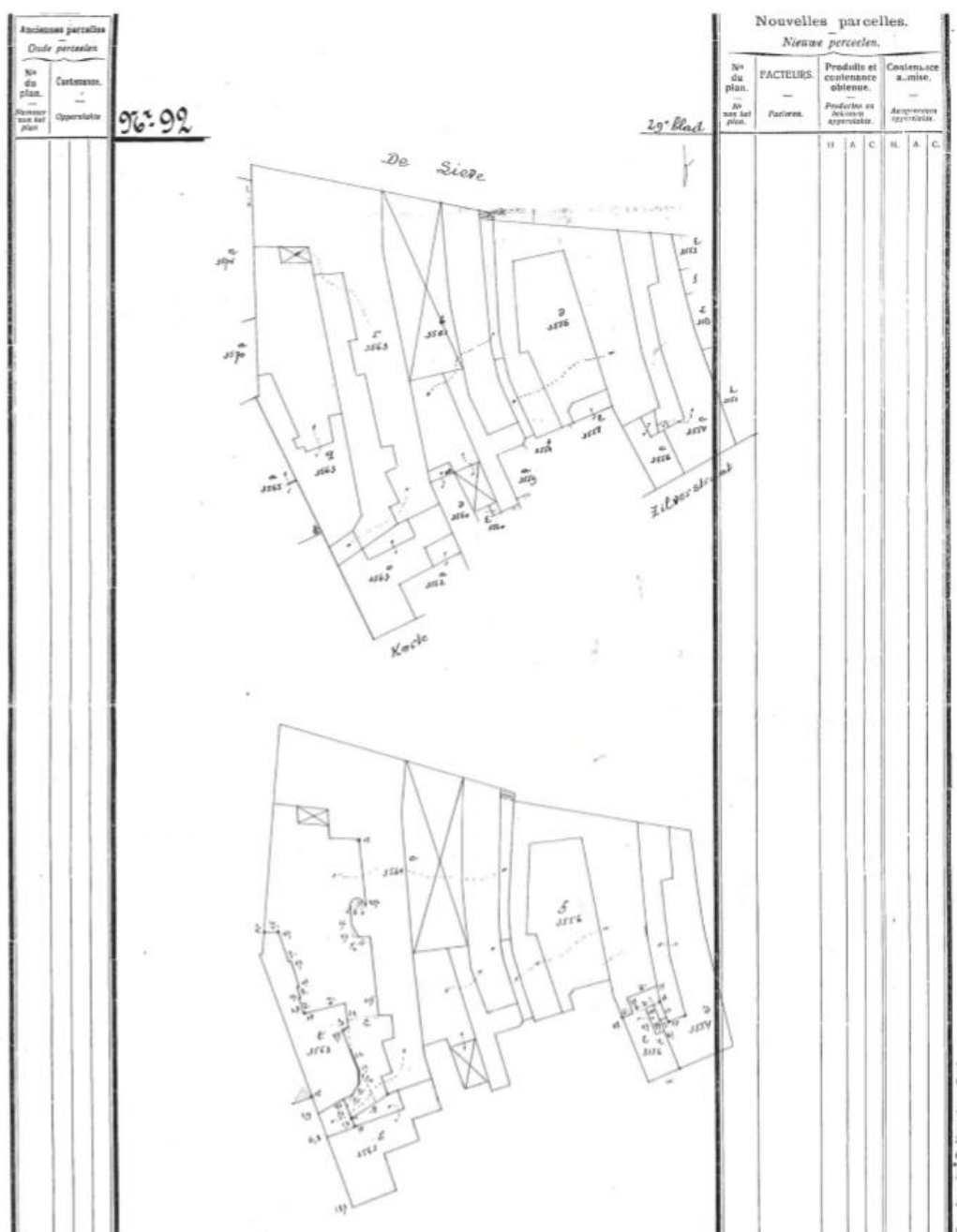
Figuur 55 Mutatieschetsen uit 1830-1901. (bron: S.N., 2016, p. 8).

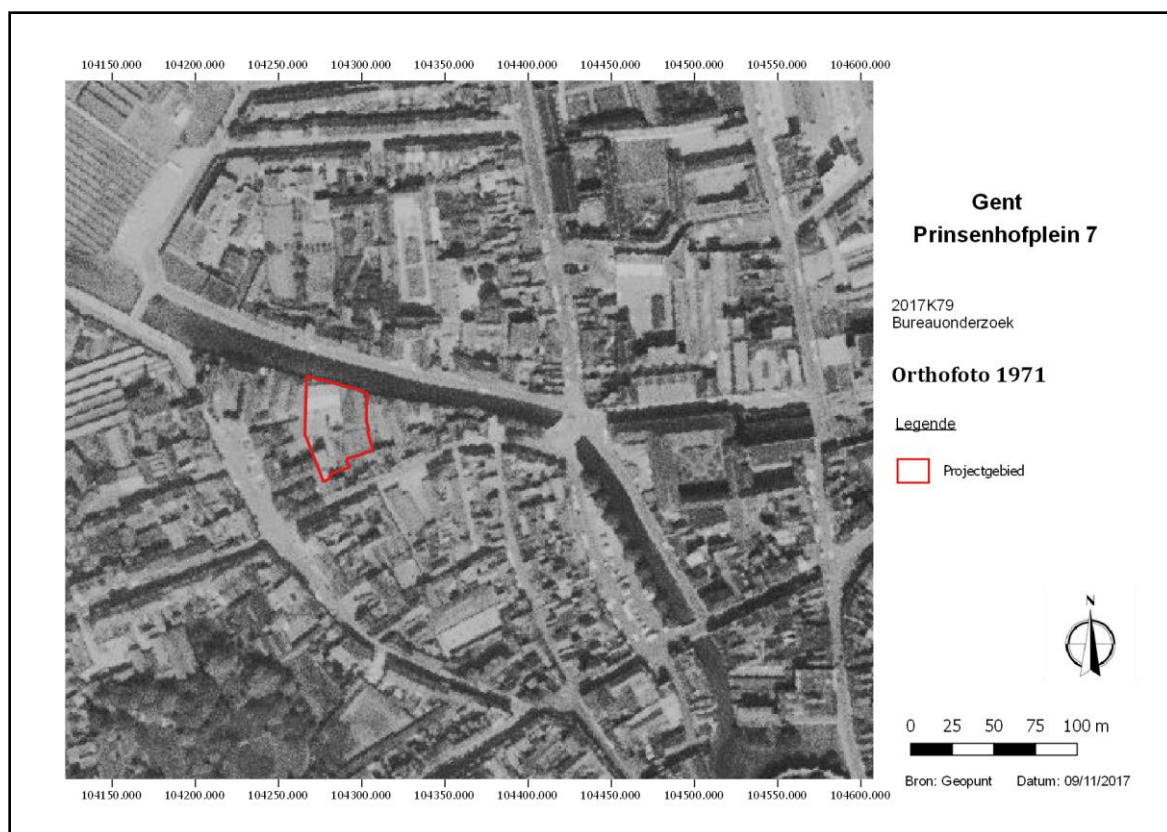
Figuur 56 Topografische kaart uit 1841 met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt).

Figuur 57 Topografische kaart uit 1858. (bron: geopunt).

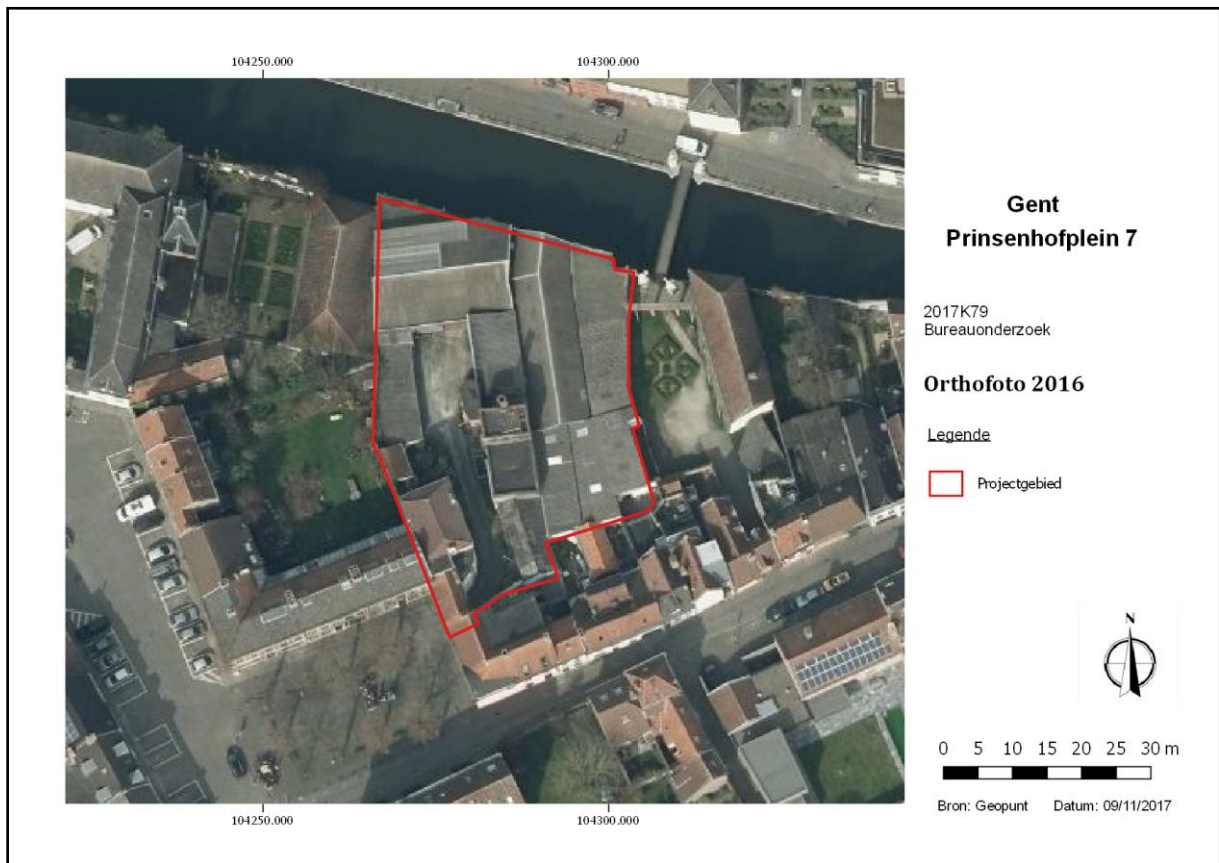
Figuur 58 Mutatieschets 1936, bovenaan bestaande toestand, onderaan gemuteerde toestand. (bron: S.N., 2016, p. 10).

Figuur 59 Orthofoto uit 1971. (bron: geopunt).

Figuur 60 Orthofoto 1990. (bron: geopunt).

Figuur 61 Orthofoto 2016. (bron: geopunt).

4.6. ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

Voor het onderzoeksgebied werden in de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) van Onroerend Erfgoed in de nabije omgeving (buffer 200m) enkele archeologische vindplaatsen vastgesteld.

CAI Locatie 157902

De polygoon die hier is aangeduid verwijst naar het verloop van de ommuring van het Prinsenhof. Deze ommuring bestond uit een buitenmuur met aan de binnenzijde een parallel verlopende binnenmuur. Op bepaalde plaatsen waren poorten ingebouwd: zie CAI 151021, 151213, 151212. Op andere plaatsen werden delen van de muur aangesneden bij onderzoek: CAI 157869, 333586, 157798, 157712.

CAI Locatie 151213

Ter hoogte van het Prinsenhof 22 werden fragmentarische resten van de middenpoort aangetroffen. In de 15de eeuw bevond zich bij deze poort een klein kapelletje, de Sint-Widokapel. De materiële sporen van deze kapel zijn te zien in de zuidmuur van Prinsenhof nr. 22.²³

CAI Locatie 151212

Net ten zuiden van het Tinnenpot theater werd de Zuidpoort van de omheining van het Prinsenhof waargenomen. Deze poort staat tevens op een kaart uit 1649 (P.C. Mercx). De poort had een rondbogige doorgang en bevatte ook een bovenverdieping en zolderverdieping. Aan de westelijke zijde van de poort bevonden zich mogelijk winkeltjes. Aan de oostkant van de poort bevond zich een tweede rondbogige doorgang.²⁴

CAI Locatie 151021

Deze locatie bevindt zich net ten noordwesten van het plangebied en wordt de Donkere poort genaamd. De poort met overwelfde poortdoorgang zal oorspronkelijk geïsoleerd gestaan hebben. De poort werd aan de noordzijde geflankeerd door twee torens. De poort vormde de noordelijke toegang tot het voorhof van het Prinsenhof. De resten zijn mogelijks te dateren in de 14de eeuw. Een tweede bouwphase kan wellicht in de 15de eeuw gedateerd worden.²⁵

CAI Locatie 333586

Op deze locatie werden tijdens een prospectie vermoedelijk resten gevonden die te relateren zijn met het Hof ten Walle.²⁶

CAI Locatie 157869

De locatie bevindt zich ter hoogte van Prinsenhof 13-15. Tijdens een opgraving door de dienst Stadsarcheologie werden funderingen met spaarbogen gevonden, onderdeel van de omheiningsmuur van het Prinsenhof. De omheiningsmuur werd vermoedelijk opgetrokken in de late 15de eeuw.²⁷

²³ LALEMAN M.C. & LIEVOIS D. 2011, pp. 41-44.

²⁴ GELAUDE F. e.a. 2000, pp. 25-66.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Prospectienota G. Stoops en P. Van den Broeck.

²⁷ RAVESCHOT P. 1981, pp. 43-44.

CAI Locatie 157798

Ter hoogte van Bachtenwalle I, ten noordwesten van het plangebied en vlakbij de Donkere Poort, kon de omheiningsmuur van het Prinsenhof vastgesteld worden over een lengte van 37m. De muur was aan de noordzijde voorzien van steunberen.²⁸

CAI Locatie 157712

Tijdens een werfcontrole werd ter hoogte van het Prinsenhof 52 een waterput gevonden. Deze was opgebouwd uit bakstenen uit de postmiddeleeuwen en volgestort met recent puin.²⁹

CAI Locatie 151195

Ten zuiden van het plangebied, ter hoogte van het klooster van de ongeschoeide Karmelieten, werden tijdens een opgraving resten van de ommuring van het Prinsenhof aangetroffen. Een bakstenen gebouwtje dat werd aangetroffen kan als een restant van het Leeuwenhof worden aanzien.³⁰

CAI Locatie 157751

Tijdens een werfcontrole ter hoogte van de Sint-Antoniuskaai 11-22 werden resten van een tegeloven aangetroffen. Het betrof aaneengekoekte geglazuurde tegels (misbaksels), enkele dakpanfragmenten en aan hitte blootgestelde verschraalde leembrokken. Onmiddellijk naast deze resten werd een ongeglazuurde 14de-eeuwse pot gevonden.³¹

CAI 333570

Ten oosten van het plangebied, ter hoogte van de Lievekaai, werden tijdens een werfopvolging resten van de kademuur van de Lieve gevonden. De muur was opgebouwd uit brokken Doornikse breuksteen.³²

CAI Locatie 151312

300m ten oosten van het plangebied bevindt zich een site met walgracht: het Tempelhof. Op het terrein lag het goed dat de tempelridders omstreeks 1200 ontvingen van kastelein Zeger II. Het archeologisch onderzoek bracht een groot deel van de tempelmotte met gracht aan het licht. Verschillende sporen dateren zeker van vóór 1312, het jaar van de ontbinding van de

²⁸ LALEMAN M.C. & RAVESCHOT P. 1990, pp. 53-54.

²⁹ STOOPS G. 1996, p. 63

³⁰ LALEMAN M.-C., RABAU G. & RAEYMAEKERS E. 2008, pp. 14-17.

³¹ LENS A. & STOOPS G. 1994, pp. 59-60.

³² VANDENHOUTE J, 1980, pp 19-21.

Tempelorde. De beschoeiing en de omheiningsmuur zijn waarschijnlijk eerder aan het eind van de 14de-begin 15de eeuw te dateren.³³

CAI Locatie 159915

Tijdens een opgraving in 2012 in de Sint-Margrietstraat, circa 250m ten noordoosten van het plangebied, werden laatmiddeleeuwse muren en afvalkuilen gevonden.³⁴

Academiestraat

Een laatste locatie die vermeld kan worden werd opgegraven in 2016. De site bevindt zich ter hoogte van de Academiestraat, de Molenaarstraat, de Brandweerstraat en de Sint-Margrietstraat, circa 200m ten oosten van het projectgebied. Op het westelijke deel van het plangebied werden, op een vrij ondiep niveau, verschillende afvalkuilen, bakstenen waterputten en tonputten aangetroffen te dateren in de 14de – 18de eeuw. Centraal op het terrein werd een 19de eeuwse scheepswerf/haven aangetroffen. In de tuinzone van het Augustijnenklooster werden heel wat tonputten en afvalkuilen aangetroffen. In het westelijke deel van het plangebied werden resten van bewoning aangetroffen in de vorm van o.a. paalkuilen, een haard, waterputten en een beerput uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd.

In het zuiden van het projectgebied werden verschillende begravingen aangetroffen, vermoedelijk onderdeel van een pestkerkhof uit de 17de eeuw. Centraal op het terrein werden op het onderste niveau verschillende grachten aangetroffen. In het uiterste noordelijke deel van het gebied werd vermoedelijk een aarden wal of dijk aangesneden.³⁵

*Opgraving Prinsenhofplein 6*³⁶: net ten zuiden van het plangebied werd naar aanleiding van stedenbouwkundige handelingen een archeologische opgraving uitgevoerd. Binnen de woning werden twee vloerniveau aangetroffen, waarvan het oudste vloerniveau vermoedelijk toebehoord aan de woonst van de hovenier 'maison de jardinier'. Als laatste kunnen twee haardplaatsen vermeld worden binnen de woning. Tijdens het vooronderzoek³⁷ werd een put aangelegd op de koer van de woning. Het eerste archeologische niveau bevond zich op een diepte van -45cm onder het huidige maaiveld of een TAW van +6,86m.

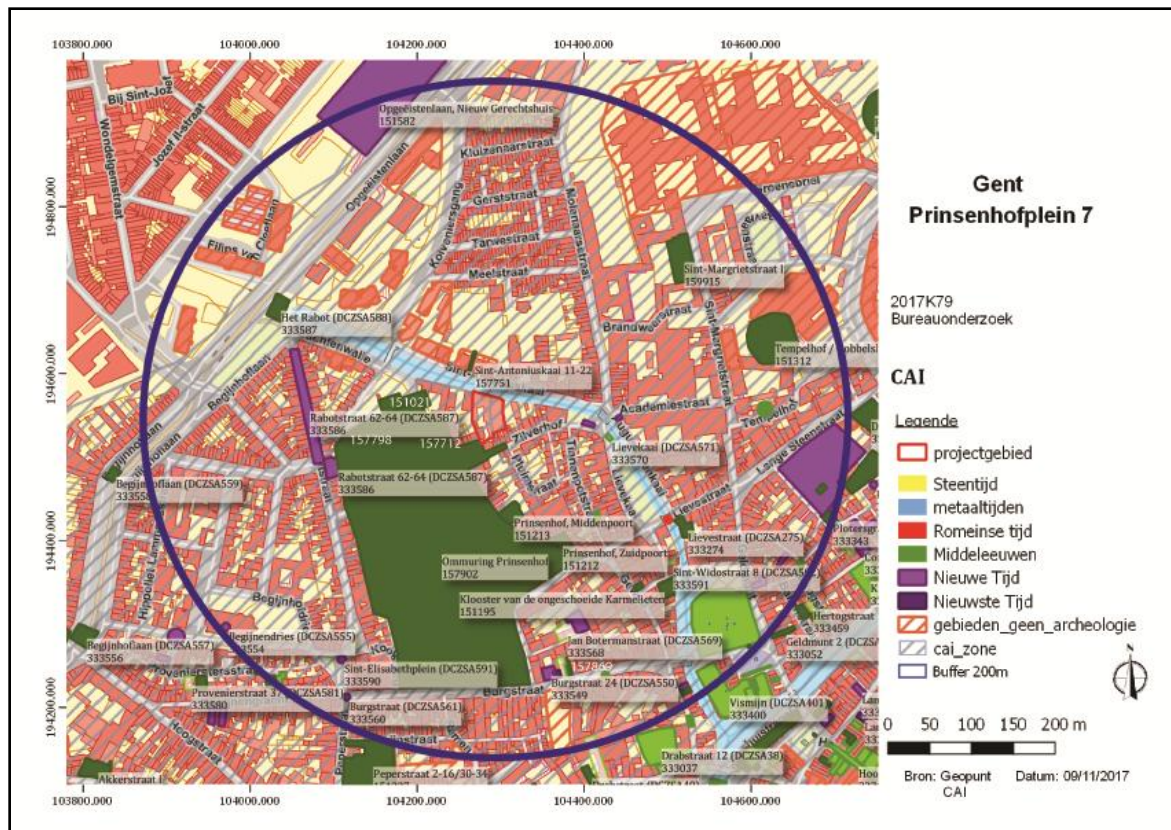
³³ DESMET G. 1978, pp. 23-24.

³⁴ KREKELBERGH N. e.a. 2012.

³⁵ BRADT T., 2016.

³⁶ [Opgraving Gent Gent Prinsenhofplein 6 | Archeologieportaal Onroerend Erfgoed](#)

³⁷ [Vooronderzoek Gent Gent Prinsenhofplein 6/Zilverhof 44A | Archeologieportaal Onroerend Erfgoed](#)

Figuur 62 CAI (Centraal Archeologische Informatie) op GRB-basiskaart (bron: CAI en geopunt).

Figuur 63 Zicht op het noordoostelijke deel van de opgraving in de Academiestraat. (bron: Monument Vandekerckhove nv).

Figuur 64 Profiel aangelegd tijdens het vooronderzoek ter hoogte van het Prinsenhofplein 6. (bron: [Vooronderzoek Gent Gent Prinsenhofplein 6/Zilverhof 44A | Archeologieportaal Onroerend Erfgoed](#))

4.7. HET PROJECTGEBIED GESITUEERD TEN AANZIEN VAN ZIJN LANDSCHAPPELIJK EN CULTUREEL KADER

Het projectgebied valt volledig binnen de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Gent'. Het westelijke deel van het plangebied valt binnen de beschermde archeologische site van het Prinsenhof.³⁸ De woning ter hoogte van het Prinsenhofplein 7³⁹ staat vastgesteld als bouwkundig erfgoed. Het wordt omschreven als een rijhuis van twee bouwlagen en drie traveeën uit de 18de eeuw. De gewijzigde gevelordonnantie en -parement wordt als licht storend omschreven.

³⁸ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/10420> (geraadpleegd op 1/12/2017).

³⁹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/19621> (geraadpleegd op 1/12/2017).

5. ONDERZOEKSVRAGEN

Zijn er archeologische of historische gegevens gekend over de site?

Voor het plangebied zijn er geen historische gegevens gekend voor wat betreft de periode voorgaand aan de ontwikkeling van de grafelijke mottetstructuur in de 11de – 12de eeuw. Het plangebied lijkt door zijn ligging ter hoogte van de Meersen niet geschikt voor bewoning. De ontplooiing van de mottestructuur met opperhof en neerhof moet eerder iets ten zuidwesten van het plangebied gesitueerd worden. Heel waarschijnlijk was het plangebied onderdeel van het grafelijk domein in de 11de en 12de eeuw.

In de 13de, 14de en 15de eeuw wordt het paleis verder uitgebouwd en valt het projectgebied gedeeltelijk (vermoedelijk alleen de westelijke zijde) binnen het plangebied. Uit cartografisch materiaal uit 1646 is geweten dat het westelijke deel van het plangebied als tuin werd onderhouden. De woonst van de hovenier bevond zich net ten zuiden van het plangebied. De grens van het Prinsenhof loopt pal door het plangebied. Hoe deze grens op deze plaats was opgebouwd is niet geweten. De uiterste westelijke grens van het plangebied bestaat uit muurstructuren. Een pad loopt evenwijdig met de grens van het Prinsenhof door de tuin en reikt tot aan de Lieve. Het oostelijke deel van het plangebied valt buiten de beschrijvingen van het plan van 1646. Uit kaartmateriaal van de 17de eeuw lijkt ter hoogte van deze oostelijke zone al bebouwing te staan. In de loop van de 18de en 19de eeuw wordt het plangebied verkocht en verkaveld.

Zijn er gegevens gekend dat de bodem (deels) verstoord is?

Het overgrote deel van het projectgebied is bebouwd (1485m²). Wat de impact is geweest van deze bebouwing op het bodemarchief is niet geweten. Centraal op het plangebied staat een gebouw (4, zie 3.1.) dat deels onderkelderd is. Binnen het plangebied bevindt zich een rioleringstracé dat gekend is alsook diverse putten (zie 3.1. huidige riolering en putten).

Zijn er landschappelijke factoren die invloed kunnen hebben op de gaafheid van eventuele archeologische sporen?

Niet van toepassing.

Wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?

De geplande werken zullen een impact hebben op het aanwezige archeologisch erfgoed. De sloop, uitbraak en opbouw zullen het bodemarchief onherroepelijk beschadigen.

Is er een archeologische site aanwezig? Zo ja, wat zijn de karakteristieken en de bewaringstoestand ervan? Wat is de relatie met het landschap? Welke waarde heeft de site?

Het westelijke deel van het plangebied valt binnen de beschermde archeologische site van het Prinsenhof. Dit deel van het Prinsenhof maakte volgens het plan van P.C. Mercx deel uit van de tuin van de hovenier. De woonst van de hovenier bevond zich aan het aanpalende zuidelijk gelegen perceel. Ter hoogte van de tuin lag een noord-zuid georiënteerd pad dat leidde tot aan de Lieve. De grens van het Prinsenhof bevindt zich centraal op het plangebied. Hoe deze grens er uit zag ter hoogte van het projectgebied is niet geweten.

De site van het Prinsenhof werd vastgesteld als beschermde site. Dat impliceert reeds dat er een daadwerkelijk potentieel op kenniswinst is. Elke ingreep binnen een archeologisch beschermde site dient om die reden opgevolgd te worden.

Wat is de te volgen strategie tijdens een eventueel verder onderzoek en welke bijkomende onderzoeksvragen moeten daarbij beantwoord worden?

Zie Programma van Maatregelen.

6. BESLUIT

Aanleiding van onderstaand bureauonderzoek vormt de geplande bouw van schakelwoningen en appartementen te Gent (provincie Oost-Vlaanderen). Het projectgebied wordt in deze studie Gent Prinsenhofplein 7 genoemd.

Met dit bureauonderzoek wordt de eerste stap gezet van het archeologisch vooronderzoek met het oog op het bekomen van een bekrachtigde archeologienota en aldus de behartiging van de archeologische belangen binnen de planrealisatie conform het actueel Vlaams erfgoedbeleid.

Het projectgebied wordt op het gewestplan aangeduid als woongebieden met cultureel, historische en/of esthetische waarde (code 0101). Bovendien bevindt het zich binnen de vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern van de stad Gent. Het westelijke deel van het plangebied valt binnen de beschermde archeologische site van het Prinsenhof.

Deze archeologienota wordt opgemaakt naar aanleiding van een geplande stedenbouwkundige vergunningsaanvraag waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft 300m² of meer bedraagt. De oppervlakte van het plangebied in kwestie bedraagt 1785m²; vandaar is men verplicht een bekrachtigde archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag.

De stedenbouwkundige aanvraag omvat het slopen en bouwen van een nieuwbouw met als doel de reconversie van een historische site naar een residentiële woonplaats en verbouwing van gemeenschappelijke ruimtes. Het meest waardevolle gebouw staat langs het Prinsenhofplein 7 (opgenomen op de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed).

Voor het plangebied zijn er geen historische gegevens gekend voor wat betreft de periode voorgaand aan de ontwikkeling van de grafelijke mottetstructuur in de 11de – 12de eeuw. Het plangebied lijkt door zijn ligging ter hoogte van de Meersen niet geschikt voor bewoning. De ontplooiing van de mottestructuur met opperhof en neerhof moet eerder iets ten zuidwesten van het plangebied gesitueerd worden. Heel waarschijnlijk was het plangebied onderdeel van het grafelijk domein. In de 14de en 15de eeuw wordt het paleis verder uitgebouwd en valt het projectgebied gedeeltelijk (westelijke zijde) binnen het plangebied. Uit cartografisch materiaal uit 1646 is geweten dat het westelijke deel van het plangebied als tuin werd onderhouden. De woonst van de hovenier bevond zich net ten zuiden van het plangebied. In welke periode deze woonst werd opgetrokken is onduidelijk. De grens van het Prinsenhof loopt pal door het plangebied. Hoe deze grens op deze plaats was opgebouwd is niet geweten. De uiterste westelijke grens van het plangebied bestaat uit muurstructuren. Een pad loopt evenwijdig met de grens van het Prinsenhof door de tuin en reikt tot aan de Lieve. Het oostelijke deel van het

plangebied valt buiten de beschrijvingen van het plan van 1646. Uit kaartmateriaal van de 17de eeuw lijkt ter hoogte van deze oostelijke zone al bebouwing te staan. In de loop van de 18de en 19de eeuw wordt het plangebied verkocht en verkaveld.

De site van het Prinsenhof werd vastgesteld als beschermde site. Dat impliceert reeds dat er een daadwerkelijk potentieel op kenniswinst is. Elke ingreep binnen een archeologisch beschermde site dient om die reden opgevolgd te worden. Verdere stappen moeten worden ondernomen. Deze worden uitgewerkt in het Programma van Maatregelen.

7. BIBLIOGRAFIE

- <https://www.geopunt.be/kaart>
- <https://www.cartesius.be/CartesiusPortal/>
- <https://cai.onroerenderfgoed.be/>
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/>
- BRADT T., 2016, *Evaluatierapport opgraving Gent Academiestraat*, onuitgegeven rapport, Monument Vandekerckhove nv.
- DESMET G. 1978, Noodopgraving naar het Tempelhof te Gent (O.-Vl.), in: *Archaeologia Mediaevalis*, jg. 1, pp. 23-24.
- ERVYNCK A., 2000, Vogels op het Hof ten Walle, in: CHARLES L., DE VUYST W., ERVYNCK A., EVERAERT G., LALEMAN M.C. & LAPORTE D. (red.), *Het prinselijk hof ten Walle in Gent*, Jubileumuitgave Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent, Gent, pp. 13-24.
- GELAUDE F. e.a. 2000, Tussen wal en hof, in: *Het prinselijk hof Ten Walle in Gent*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, pp. 25-66
- GYSSELING M., 1960, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, deel I A-M, s.l.
- KREKELBERGH N. e.a. 2012, *Archeologisch onderzoek Gent, Sint-Margrietstraat ("De Mozaïek")*, BAAC Vlaanderen Rapport 25.
- LALEMAN M.C. & LIEVOIS D. 2011, Prinsenhof 22, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2011. Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent reeks 2*, nr. 5, 41-44.
- LALEMAN M.-C., RABAU G. & RAEYMAEKERS E. 2008, Burgstraat 46, Klooster van de ongeschoeide Karmelieten, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 1997-2008. Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2*, nr. 2, pp. 14-17.
- LALEMAN M.C., 2001, Het prinselijk Hof ten Walle in Gent: recent onderzoek en nieuwe inzichten, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 55, 199-236.
- LALEMAN M.C. & RAVESCHOT P. 1990, Vondstmeldingen. Prinsenhof - Bachtenwalle, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent jg. 14 afl. 2*, pp. 53-54.
- LALEMAN M.C. & STOOPS G., 2000, De Wal in de 13de en de 14de eeuw, in: CHARLES L., DE VUYST W., ERVYNCK A., EVERAERT G., LALEMAN M.C. & LAPORTE D. (red.), *Het prinselijk hof ten Walle in Gent*, Jubileumuitgave Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent, Gent, pp. 13-24.
- LENS A. & STOOPS G. 1994, Vondstmeldingen. Sint-Antoniuskaai 11-22, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent jg. 18, afl. 2*, pp. 59-60.
- RAVESCHOT P. 1981, Vondstmeldingen. Prinsenhof 13-15, *Stadsarcheologie* 5/1, pp. 43-44.

- S.N., 2016, *Historisch onderzoek Prinsenhofplein 7*, a154 Architecten.
- STOOPS G. 1996, Vondstmeldingen. Prinsenhof 52, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent jg. 20 afl. 3*, p. 63.
- STOOPS G., 2016, *Prinsenhofplein 7 en de plattegrond van het Hof ten Walle (1649) van de hand van P. Mercx*, onuitgegeven document.
- VANDENHOUTE J, 1980, Stadsarcheologie in Gent, in: *Archaeologia Mediaevalis, Namen*, nr. 3, pp 19-21.
- VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, Langs Gentse wegen... Een kijk op de vroegstedelijke ontwikkeling. In: DE GROOTE K. & ERVYNCK A., *Gentse Geschiedenissen Ofte, Nieuwe Historiën Uit De Oudheid Der Stad En Illustere Plaatsen Omtrent Gent*, Gent, pp. 7-22.

8. FIGURENLIJST

Figuur 1 Historische stadskern van Gent met aanduiding van het plangebied. (bron: Historische stadskern van Gent Inventaris Onroerend Erfgoed)	2
Figuur 2 Beslissingsboom, criteria bij omgevingsvergunning m.b.t. stedenbouwkundige handelingen, deel 1. (bron: Agentschap Onroerend Erfgoed).....	3
Figuur 3 Plan met aanduiding van de verschillende bouwcomplexen (bron: a154 Architecten)....	6
Figuur 4 Plan bestaande toestand (bron: a154 Architecten).	7
Figuur 5 Zicht op de woning gelegen aan het Prinsenhofplein 7 (bron: a154 Architecten).....	8
Figuur 6 Zicht op het gebouwencomplex 2 (links) en 4/5 (rechts) (bron: a154 Architecten).....	8
Figuur 7 Zicht op gebouw 7, de oude wasserij (links) en de kade van de Lieve (rechts) (bron: a154 Architecten).	9
Figuur 8 Recente luchtfoto met aanduiding van het plangebied (bron: google).	9
Figuur 9 GRB-basiskaart met aanduiding van huidige gekende riolering (bruine stippellijn) en diverse bestaande putten. (bron: geopunt)	10
Figuur 10 Uitsnede uit plan bestaande toestand, hoogtes staan in het zwart. (bron: opdrachtgever)	12
Figuur 11 Inplanting van de nieuwbouw. (bron: a154 Architecten).....	13
Figuur 12 Plan nieuwe toestand zone A. (bron: opdrachtgever)	16
Figuur 13 Doorsnede zone A nieuwe toestand. (bron: opdrachtgever).....	16
Figuur 14 Snede uit het palenplan van de nieuwbouw ter hoogte van zone B. (bron: opdrachtgever)	17
Figuur 15 Rioleringsplan zone B, de funderingspalen zijn niet correct. (bron: opdrachtgever)...	18
Figuur 16 Detailplan zone C; (bron: opdrachtgever)	19

Figuur 17 Inplantingsplan zone D. (bron: opdrachtgever).....	19
Figuur 18 Doorsnede zone D. (bron: opdrachtgever).....	20
Figuur 19 Grondplan fundering zone E. (bron: opdrachtgever)	21
Figuur 20 Grondplan nieuwe toestand gelijkvloers zone E. (bron: opdrachtgever)	22
Figuur 21 Rioleringsplan nieuw. (bron: opdrachtgever)	23
Figuur 22 Projectie van de geplande riolering en putten op de GRB-basiskaart. (bron: geopunt)	24
Figuur 23 Topografische kaart met aanduiding van het projectgebied. (bron: geopunt en NGI) .	25
Figuur 24 Detail van de topografische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: geopunt en NGI).....	26
Figuur 25 Kadasterplan met aanduiding van de perceelnummers. (bron: geopunt).....	26
Figuur 26 Bodemgebruikskaart met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt).....	27
Figuur 27 Digitaal Hoogtemodel met aanduiding van het projectgebied. (bron: geopunt).....	28
Figuur 28 Detail van het digitaal hoogtemodel met hoogteprofielen. (bron: geopunt)	28
Figuur 29 Potentiële bodemerosiekaart met aanduiding van het projectgebied. (bron: geopunt)	29
Figuur 30 De bodemkaart en situering van het plangebied. (bron: geopunt).....	30
Figuur 31 Tertiair geologische kaart met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt)	31
Figuur 32 Quartair geologische kaart met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt)	31
Figuur 33 De eerste nederzetting met haar assen. (bron: VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, p. 12.).....	33
Figuur 34 Het groeien uit de <i>portus</i> : (bron: VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, p.17.).....	35
Figuur 35 Aanduidng van de tweede stadsomwalling op het kadasterplan (rood). De gekende patriciërswohnungen (Stenen) te Gent (blauw) (bron: Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).....	36
Figuur 36 Panoramisch plan van Gent uit 1534. (bron: Lukas - Art in Flanders VZW, photo Hugo Maertens)	38
Figuur 37 Plan uit 1649, Flandria Illustrata Sanderus (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Ghent,_Belgium_-_Map_1649.jpg).....	40
Figuur 38 Situering en reliëfweergave van de motte onder de Simon de Mirabellostraat en de bebouwing ten zuiden van de straat. (bron: LALEMAN M.C. & STOOPS G., 2000, p. 17.)	43
Figuur 39 Situering van de belangrijkste onderdelen van het Hof ten Walle ten opzichte van het hedendaagse kadasterplan met aanduiding van het projectgebied (rood). (bron: GELAUDE F., HELSKENS M., LALEMAN M.C., LAPORTE D. & STOOPS G., 2000, p. 27.).....	45

Figuur 40 Kaart van Jacob van Deventer uit 1559 met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/Ghent_by_Jacob_Van_Deventer%2C_BN_1.jpg)..... 49

Figuur 41 Kaart van Georg Braun en Frans Hogenberg uit 1572. Het plangebied is rood omcirkeld, het noorden bevindt zich linksonder. (bron: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/braun1582bd1/0041?sid=f648c0e2a68852046ac668004d4d6320>) 50

Figuur 42 Kaart van Lodovico Guicciardini uit 1612. Het plangebied is rood omcirkeld. Het noorden bevindt zich linksonder. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Map_of_Ghent_by_Guicciardini.jpg)..... 50

Figuur 43 Kaart van Sanderus (1641). (bron: <https://www.architectural-review.com/Journals/8/Files/2010/5/28/Ghent.jpg>) 51

Figuur 44 Kaart van Hondius (1641) (bron: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7f/Map_of_Ghent_by_Hondius.jpg)..... 51

Figuur 45 Plattegrond van P.P. Mercx (1649) van het Prinsenhof (bron: GELAUDE F., HELSKENS M., LALEMAN M.C., LAPORTE D. & STOOPS G., 2000, p. 140.)..... 52

Figuur 46 Uitsnede uit het plan van P.C. Mercx. Het noorden bevindt zich rechts. (bron: S.N., 2016, p. 6.) 53

Figuur 47 Plan van Mercx (1649) geprojecteerd op het kadasterplan (bron: STOOPS G., 2016). 54

Figuur 48 Illustratie van het Prinsenhof in *Flandria Illustrata*. (bron: GELAUDE F., HELSKENS M., LALEMAN M.C., LAPORTE D. & STOOPS G., 2000, p. 24). 54

Figuur 49 Plan van Tindal (1708) met aanduiding van het plangebied. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Map_of_Ghent_by_Tindal.jpg). 55

Figuur 50 Ferrariskaart uit 1777 met aanduiding van het plangebied (bron: geopunt)..... 56

Figuur 51 Plan van Goethals uit 1796 (bron: http://alteagallery.com/stock_detail.php?ref=7712). 56

Figuur 52 Plan van Louis de Vreese (1799) (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Ghent_by_Louis_De_Vreese_in_1799.jpg)..... 57

Figuur 53 Mutatieschetsen uit 1838. (bron: S.N., 2016, p. 7). 59

Figuur 54 Mutatieschetsen uit 1847. (bron: S.N., 2016, p. 7). 60

Figuur 55 Mutatieschets uit 1830-1901. (bron: S.N., 2016, p. 8). 60

Figuur 56 Topografische kaart uit 1841 met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt)... 61

Figuur 57 Topografische kaart uit 1858. (bron: geopunt)..... 61

Figuur 58 Mutatieschets 1936, bovenaan bestaande toestand, onderaan gemuteerde toestand. (bron: S.N., 2016, p. 10).....	62
Figuur 59 Orthofoto uit 1971. (bron: geopunt).....	63
Figuur 60 Orthofoto 1990. (bron: geopunt).	63
Figuur 61 Orthofoto 2016. (bron: geopunt).	64
Figuur 62 CAI (Centraal Archeologische Informatie) op GRB-basiskaart (bron: CAI en geopunt).	68
Figuur 63 Zicht op het noordoostelijke deel van de opgraving in de Academiestraat. (bron: Monument Vandekerckhove nv).	68
Figuur 64 Profiel aangelegd tijdens het vooronderzoek ter hoogte van het Prinsenhofplein 6. (bron: Vooronderzoek Gent Gent Prinsenhofplein 6/Zilverhof 44A Archeologieportaal Onroerend Erfgoed).....	69